

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi

Erzincan Law Review

Cilt/Vol: 28 Sayı/No: 2 Aralık/December 2024

**Hükümlülerin Oy Hakkının Sınırlandırılması Sorunu ve
Çözüm Önerileri**

**The Conundrum of Restricting Prisoner Voting Rights and
Proposed Solutions**

  Arş. Gör. Dr. Efe Can KARABULAT*

  Dr. Öğr. Üyesi Osman Gazi ÜNAL**

 10.60002/ebyuhfd.1552882

ÖZ

Demokratik sistemlerde, halkın iradesinin meclise olabildiğince doğru bir şekilde yansması için, kural olarak bütün bireylerin serbest seçimlerde oy kullanabilmesi esastır. Bununla birlikte, belli durumlarda oy hakkının sınırlandırılabilirliği de kabul edilmektedir. Yaş, kıstlılık, akıl hastalığı gibi birçok nedenle bireylerin oy hakkının sınırlandırılabilirliği müşahede edilmektedir. Hükümlülerin

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Anabilim Dalı.

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Anabilim Dalı.

Makale Bilgisi/Article Info: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received: 19.09.2024 | **Kabul/Accepted:** 12.11.2024.

Bu makale, intihal programında taranmış ve iki (kör) hakem incelemesinden geçmiştir. This article was submitted in a plagiarism program and reviewed by two (blind) referees.

Atıf/Cite as: Efe Can Karabulat/Osman Gazi Ünal, “Hükümlülerin Oy Hakkının Sınırlandırılması Sorunu ve Çözüm Önerileri”, EBYÜ-HFD, C. 28, S. 2, Aralık 2024, (567-619).

Bu makale **Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası** lisansı ile lisanslanmıştır.

oy hakkının sınırlandırılması da bu sınırlandırmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda öncelikle genel oy ilkesinden ve hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılmasına dair ileri sürülen gerekçelerden bahsedilecektir. Devamında konuya ilişkin uluslararası belgeler, bu sınırlamanın Türk hukukundaki anayasal ve kanuni dayanakları açıklanacaktır. Daha sonra karşılaştırmalı hukuk düzenlemeleri ele alınacak, zaman içerisinde farklı ülkelerde oy hakkına yönelik sınırlamaların ne şekilde değiştiği konusuna değinilecektir. Böylelikle Türkiye'nin bu tablo içerisindeki yerinin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır. Müteakiben Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları değerlendirilerek oy hakkının sınırlanmasıyla ilgili birtakım kriterlerden söz edilecektir. Türkiye'deki mevcut düzenlemelerin bu kriterler ile uyumlu olup olmadığı ise hem teorik çerçevede hem de bizatihi AİHM içtihadı ile ortaya konulacaktır. Çalışmamızda aynı zamanda özgürlükçü yeni eğilim doğrultusunda hükümlülerin oy kullanmasının sınırlandırılmasına yönelik Anayasa ve kanun düzeyinde birtakım çözüm önerileri de sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çekince, İhtirazi Kayıt, Ceza Koşulu, Külfet, İrade Beyanı.

ABSTRACT

In democratic systems, it is fundamental that all individuals can vote in free elections to ensure that the will of the people is accurately reflected in the parliament. However, it is also acknowledged that voting rights can be restricted under certain circumstances. Voting rights can be restricted for various reasons such as age, legal incapacity, and mental illness. The restriction of voting rights for convicts is also one of these limitations. In our study, we will first discuss the principle of universal suffrage and the reasons put forward for restricting the voting rights of convicts. Subsequently, international documents related to this issue and the constitutional and legal bases of this limitation in Turkish law will be explained. Next, comparative legal regulations will be examined, addressing how restrictions on voting rights have changed over time in different countries. This will provide a better understanding of Turkey's position within this framework. Following this, the criteria related to the restriction of voting rights will be discussed by evaluating the case law of the European Court of Human Rights. Whether the current regulations in Turkey align with these criteria will be presented both within a theoretical framework and directly through the ECHR case law. Additionally, in line with the new libertarian trend, some constitutional and legal solutions to the restriction of voting rights for convicts are proposed in our study.

Keywords: Universal Suffrage, Prisoners' Voting Rights, Deprivation of Rights, European Court of Human Rights, Execution Law.

GİRİŞ

Demokratik sistemlerin en önemli özelliklerinden biri temsilcilerin seçimle işbaşına gelmesi, toplumun da bu temsilciler vasıtasıyla yönetime katılabilesidir. Bu kapsamda serbest seçim hakkı, halkın temsilcilerini özgürce seçebilmesini ve halk iradesinin sandığa tam olarak yansıtılabilmesini ifade eder. Serbest seçim hakkı, AİHM'in ifadesiyle, ilk bakışta bireylerin hak ve özgürlüklerini teminat altına alan bir haktan ziyade, devletlere serbest seçim düzenleme yükümlülüğü tahmil eden bir hakkı ifade etmektedir. Bununla birlikte bu durum, serbest seçim hakkının bireylerin hak ve özgürlüklerini korumadığı anlamına gelmez. Bu bağlamda serbest seçim hakkı, seçme ve seçilme hakkını da koruma altına almaktadır.¹ Bir başka deyişle serbest seçim hakkı; halkın kendi temsilcilerini seçme hakkının toplumsal yönünü, seçme ve seçilme hakkı ise bireysel yönünü ifade etmektedir. Bu hakkın bireysel yönü, doktrinde oy hakkı ya da oy kullanma hakkı olarak da anılmaktadır. Biz de *oy hakkı* kavramını tercih etmekteyiz.

Günümüzde bireylerin oy hakkı bir temel hak olarak mütalaa edilmektedir. Bununla birlikte bu hakkın belli durumlarda sınırlandırılabilmesi mümkündür. Oy hakkı birçok nedenle sınırlandırılabilmeyle birlikte, bu çalışmada kişinin işlediği suç nedeniyle oy hakkının sınırlandırılması konusu ele alınacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde genel oy ilkesi ve bu bağlamda hükümlünün oy hakkının sınırlandırılmasını meşru gösterebilecek nedenler tartışma konusu yapılacaktır. İkinci bölümünde konu Türk hukukundaki tarihsel gelişim, yasal mevzuat ve yargı kararları çerçevesinde ele alınacaktır. Üçüncü bölümde karşılaştırmalı hukuk düzenlemeleri, AİHM ve Avrupa Birliği Adalet Divanı kararları incelenerek Türkiye'deki düzenlemelerin bu kapsamda uluslararası standartlarla uyumu değerlendirilecektir. Sonuç kısmında ise oy hakkı birçok farklı yönü ile tartışılarak alternatif çözüm önerileri sunulacaktır.

I. HÜKÜMLÜLERİN OY HAKKI VE SINIRLANDIRILMASI

A. Genel Olarak

Yasama organının belirlenmesine yönelik seçimler, demokratik bir toplumun vazgeçilmez bir unsurudur. Seçimler aracılığıyla, toplumu oluşturan bireyler, kendi istek ve görüşleri doğrultusunda oy vererek yönetime

1 AİHM, Hirst/Birleşik Krallık, 74025/01, 06.10.2005, §56-57.

katılabilirler. Seçimlerin yapılması kadar, serbest ve adil bir nitelik taşıması da önemlidir; aksi halde seçimlerin yapılması uygulamada fazla bir anlam ifade etmeyebilir. Bu bağlamda demokratik sistemin mevcudiyeti açısından seçimin hangi ilkeler dahilinde yapıldığını gözden kaçırmamak gerekir.² Her hukuk düzeninde bu ilkeler Anayasa veya ilgili devletin seçim kanunlarında yer alır.

Türk hukukunda bu ilkeler 1982 Anayasası'nın 67. maddesinin 2. fıkrasında ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 2. maddesinde yer almaktadır. Buna göre üzere seçimler; serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esasları altında gerçekleştirilir. Bu ilkelerden genel oy ilkesi, vatandaşların vergi, servet, öğrenim durumu, cinsiyet gibi kısıtlamalar olmadan tüm vatandaşların oy hakkına sahip olmalarını ifade eder.³ Genel oy ilkesine aykırılıklar, yasama organının yapısında ve fonksiyonlarında aksaklıklara neden olacak ve toplum nezdindeki meşruiyetini zedeleyecektir.⁴ Zira genel oy ilkesinden uzaklaşıldığı takdirde, demokrasinin temel prensiplerinden biri olan halkın iradesinin yasama organında tecellisi de mümkün olmayacaktır.

Genel oy ilkesi, toplumu oluşturan herkesin oy hakkına sahip olduğu yönünde bir mana ifade etmemektedir. Bireylerin oy haklarını kullanabilmesi için birtakım özellikler haiz olmaları gerekir.⁵ Vatandaşlık, yaş, hükümlülük, kısıtlılık (ehliyetsizlik) ve askerlik durumları bu özelliklere örnek oluşturmaktadır.⁶ Bireylerin belli özellikleri haiz olmasının şart koşulması, genel oy ilkesinin tekâmül etmediği ve sınırlı oy ilkesinin geçerli olduğu yönünde yorumlanamaz.⁷ Bu koşullar esasen genel oy ilkesini ihlal

2 Saba Şahika **Tahmaz Üzeltürk**, “Mahkumiyet Bağlamında Oy Hakkının Sınırlandırılması ve Genel Oy İlkesi”, YÜHFD, C. 18, S. 2, 2021, s. 1875.

3 Yavuz **Atar**, Türk Anayasa Hukuku, 16. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 82. Bu ilkenin karşıtı olarak kısıtlı oy ilkesi, oy hakkının vergi, servet, cinsiyet ve ırk gibi birtakım koşullara bağlı tutulmasıdır. Ömür **Aydın**, “Serbest Seçim Hakkı ve Kişinin Siyasal Etkinliklerinin Kısıtlanması Sorunu”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, C. 8, S. 15, 2020, s. 80.

4 Hirst/Birleşik Krallık, §62.

5 Kemal **Gözler**, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, 2. Baskı, Cilt 1, Ekin Yayınevi, Bursa 2020, s. 782.

6 Bu sınırlamaların genel oy ilkesinin istinasını oluşturduğunu belirten görüş için bkz. Fatma **Karakaş Doğan**, “Mahkumların Oy Hakkı AİHM'nin Söyler/Türkiye Kararı ile Yüksek Seçim Kurulu Kararı Işığında”, TBB, S. 112, 2014, s. 107, 108, 109.

7 İlgili koşullar, genel oy ilkesinin demokratik özüne müdahale olarak görülmemektedir. Bkz. Tuncer **Karamustafaoğlu**, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Sevinç Matbaası, Ankara 1970, s. 95; Sınırlı oy ilkesi açısından bkz. **Karamustafaoğlu**, s. 3.

etmeyen makul sınırlamalar olarak görülmeli⁸, başka bir deyişle rasyonel bir temele dayanmalı ve ayrımcılık ihtiva etmemelidir.⁹

Genel oy ilkesini ihlal etmeyen bu sınırlamaların kendi içerisinde bir mantığı vardır. Vatandaşlık koşulu oy hakkının ilk şartıdır (Anayasa m. 67, f. 3 ve 298 sayılı Kanun m. 6). Milli egemenliğin tecelli etmesi amaçlandığından o ülkenin vatandaşı olmayanlar o ülkede oy kullanamazlar.¹⁰

Yine Anayasa m. 67, f. 3 ve 298 sayılı Kanun'un 6. maddesinde on sekiz yaşını dolduran her kişinin seçme ve halkoymasına katılma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Yaş bakımından böyle bir sınırlama yapılmasının nedeni, çocuğun siyasi yaşantıyı algılayabilmede henüz yeterli olmaması, çalışma hayatına girme, vergi mükellefi olma kriterlerin ortak noktasının bu yaş olmasından ileri gelmesidir.¹¹ Ayrıca anne ve babanın velayeti altında olan bir çocuğun oy hakkı bağlamında özgür iradesinin olduğundan bahsetmek de oldukça güçtür.

Oy hakkının sınırlandırılmasında askerlik durumu da etkilidir. Buna göre, silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler oy kullanamazlar (Anayasa m. 67, f. 5 ve 298 sayılı Kanun m. 7).¹² Bu kişilerin oy haklarının sınırlandırılmasındaki temel mantık emir-komuta zinciri altında bulunmaları nedeniyle serbest siyasi faaliyet olanaklarının bulunmamasına ve silahlı kuvvetleri siyasi faaliyetler dışında tutma arzusuna dayanmaktadır.¹³ Aşağıda ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz üzere kısıtlı olmamak ve kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak (298 sayılı Kanun m. 8) oy hakkını sınırlandıran diğer sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.

8 **Gözler**, s. 786.

9 Ömer **Anayurt**, Anayasa Hukuku: Genel Kısım, 5. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2022, s. 567.

10 **Karamustafaoğlu**, s. 167, 170; Birçok ülke oy hakkını vatandaşlık koşuluna bağlı tutarken, birtakım ülkelerin mukim olma şartı aradığına değinilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Tolga **Şirin**, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ne Göre Serbest Seçim Hakkı”, MÜHF-HAD, C. 17, S. 1-2, 2011, s. 283, 324 vd.

11 **Şirin**, s. 325.

12 Bu kişiler mevzuata göre seçmen sıfatına sahip olsalar da askerlik süresi boyunca geçici bir durum nedeniyle seçim günü oy kullanamazlar. Bu durum ortadan kalktığı anda oy hakkının kullanılmasında herhangi bir engel yoktur. Süleyman **Yelekin**, Ceza Mahkumiyetinin Seçme ve Seçilme Hakkına Etkisi, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2018, s. 82

13 U. Ceren **Mensiz**, “Seçme, Seçilme ve Serbest Siyasi Faaliyette Bulunma Hakkı Bakımından Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme”, GSÜHFD, S. 1, 2016, s. 64.

Gerek Türk hukukunda gerekse karşılaştırmalı hukukta, genel oy ilkesinin yaygın rastlanan istisnalarından biri de suç işleyen kişilerin oy haklarının sınırlandırılmasıdır. Farklı hukuk sistemlerinde bu konuda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Aşağıda daha geniş olarak ele alınacağı üzere, bazı hukuk sistemlerinde hükümlülerin oy hakkı hiçbir şekilde sınırlandırılmazken, bazılarında bu hak tümüyle ve hükümlünün ömrü boyunca dahi sınırlandırılmaktadır. Hatta Türkiye’deki eski düzenlemelerde de örnekleri görülebileceği üzere, henüz suç işlediği kesin hükümle sabit olmamış tutukluların dahi oy hakları sınırlandırılmaktadır. Buna karşılık, çoğu kez yalnızca belli hükümlülerin, belli şartlarda ve belli bir süreyle oy hakkının sınırlandırılması yoluna gidildiği müşahade edilmektedir.

Bu hususların ortaya konulmasından önce, suç işleyen kişilerin oy haklarının sınırlandırılması için öne sürülen gerekçelerin tartışılması gerekmektedir. Eğer demokratik toplumlarda bir temel hak olan oy hakkı, belli bir grup için sınırlandırılacak ise, öncelikle bu sınırlandırmaların gerekçelerinin izah edilebilmesi gerekir. Aşağıda bu hususta öne sürülen düşünceler ele alınacaktır.

B. Hükümlünün Oy Hakkının Sınırlanmasına Yönelik Gerekçeler

Hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılmasına yönelik görüşlerden ilki *medeni ölüm* düşüncesidir. Esasen ödetme düşüncesinin bir uzantısı olan bu görüşe göre, hükümlünün oy hakkının elinden alınması, işlediği suça verilen bir karşılıktır ve onu bir medeni ölü haline getirmesi hasebiyle özellikle ağır ve aşağılayıcı bir yaptırımdır.¹⁴

Medeni ölüm düşüncesi, geçmişte farklı hukuk sistemlerinde yaygın bir biçimde benimsenmiştir. Eski dönemlerde suç işleyen kişiler oy hakkının yanında birçok haktan da mahrum bırakılıyor ve toplumdan tecrit edilmeye zorlanıyordu.¹⁵ Her ülkenin kendi medeni ölüm anlayışı farklı bir şekilde tezahür etmekteydi. İngiltere’de bu anlayış katı bir şekilde sürdürülmekteydi. Buna göre hukuk kurallarına karşı gelenlerin toplumla bir

14 Bu görüş ve eleştirisi için Patrick **Harris**, “Should Voting Prisoners Make You Sick?”, Yüksek Lisans Tezi, European Master’s Degree in Human Rights Democratization, University of Vienna, 2014, s. 49 vd.

15 Antik Yunan ve Roma’dan gelen ve Ortaçağ Avrupası tarafından da benimsenen bu anlayış uyarınca, hükümlü, mahkemede hazır bulunma, kendisini ifade etme, tanıklık yapma ve orduya hizmet etme gibi birçok haktan yoksun bırakılmaktaydı. Bkz. William Walton **Liles**, “Challenges to Felon Disenfranchisement Laws: Past, Present and Future”, Alabama Law Review, S. 58, 2007, s. 615-616.

savaşa tutuştuıkları kabul edilmekte, mülkiyet ve miras hakları dahi elinden alınmaktaydı. Fransa’da medeni ölüm, müebbet sürgün cezasıyla aynı kapsamda görülmekteydi. Hükümlünün mülkiyet ve miras hakları devam etmekle birlikte, politik haklarını, kamu görevlisi olma ve tanıklık yapabilme haklarını bütünüyle yitirmekteydi.¹⁶

Ödetmeye bağlı medeni ölüm düşüncesinin çok sayıda sorunu mevcuttur. Öncelikle suç işlemekle bireyler vatandaş olma özelliklerini yitirmemektedirler. İşlenen suç demokrasiye doğrudan bir saldırı niteliğinde olan seçim suçlarından¹⁷ dahi olsa, bu durum kişinin vatandaşlık niteliğini ortadan kaldırmamalıdır.¹⁸ Vatandaş olma özelliğini koruyan hükümlünün ise bu yaklaşıma göre oy hakkının neden sınırlandırılacağı yeterince izah edilememektedir. Şayet oy hakkından mahrumiyet işlenen suçun karşılığı ise, bu durumda işlenen suçun ağırlığı ile yaptırım arasında bir orantının bulunması gerekir. Halbuki oy hakkına yönelik sınırlamaların bulunduğu devletlerin kahir ekseriyetinde işlenen suçun ağırlığı dikkate alınmamaktadır. Dolayısıyla oy hakkının sınırlandırılmasının ödetme ile açıklanması da mümkün değildir.¹⁹

Hükümlülerin oy kullanma yasağı bağlamında medeni ölüm düşüncesi, yerini aydınlanma döneminin etkisiyle *sosyal sözleşmeye* bırakmıştır. Bu anlayış, suç işleyen kişiyi toplumsal sözleşmeyi ihlal eden bir kimse olarak görmektedir.²⁰ Sosyal sözleşme ihlal edildiği takdirde hükümlülerin demokratik sürece katılmalarını temin eden haklardan mahrum bırakılması gerektiği ifade edilmiştir.²¹ Buna göre, suç işleyen kişiler, bilinçli bir seçim yaparak ve bu haklarını kaybedeceklerini bilerek suç işlemektedirler.

16 İngiltere’de oy hakkının yanında hükümlü mülkiyet ve miras haklarını da kaybetmekteydi. Kasım **Karagöz**, “Mahkumların Oy Hakkı Üzerindeki Yasağın Demokrasi Teorisindeki Yerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, DEÜHFD, C. 9, S. 1, 2007, s. 168.

17 Oy vermenin; eşitlik, gizlilik ve serbestliği gibi temel unsurlarını hedef alan ve seçim sürecinin güvenliğini ve dürüstlüğünü ihlal eden, Seçim Kanunu ve buna ilişkin diğer kanunlara aykırılık taşıyan fiiller seçim suçu kavramı altında mütalaa edilebilir. **Karamustafaoğlu**, s. 193.

18 Antony **Duff**, “Citizens (Even) In Prison”, Netherlands Journal of Legal Philosophy, C. 43, S. 1, 2014, s. 4.

19 Aynı yönde **Harris**, 2014, s. 49.

20 Geniş bilgi için bkz. Eli **Levine**, “Does the Social Contract Justify Felony Disenfranchisement?”, Washington University Jurisprudence Review, C. 1, S. 1, 2009, s. 203 vd.

21 İlgili görüş Birleşik Krallık tarafından Hirst/Birleşik Krallık davasında da ileri sürülmüştür. Bkz. AİHM, Hirst/Birleşik Krallık, §33.

Kuşkusuz bu düşünce gerçeğe dayanmayan bir varsayımdan ibarettir. Suç işleme davranışının nedenleri, genellikle toplumsal düzene bir karşı çıkış iradesi göstermekten ziyade kişisel niteliklidir. Kaldı ki suç işleyen kişilerin suç işlediklerinde oy haklarını kaybedecekleri konusunda bilgi sahibi olduğunu söylemek oldukça zordur.²² Esasen sosyal sözleşmeye dayanılarak hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılması, yukarıda bahsi geçen “medeni ölüm” düşüncesinin yumuşatılmış halinden ibarettir. Bu bakımdan her iki görüş de kanaatimizce meşruiyetini kaybetmiştir.

Hükümlülerin oy hakkından yoksun bırakılmasına yönelik ileri sürülen bir diğer argüman, *medeni sorumluluk ve hukuk devletine olan saygı argümanıdır*.²³ Bu argüman, halkın *hukuk sistemine olan güvenini güçlendirmek ve hukuki barışı yeniden tesis etmek* olarak da ifade edilebilir.²⁴ Hükümlülerin oy haklarının sınırlandırılmasını öngören düzenlemelerle hükümlülerin medeni sorumluluğunun gelişeceği ve hukuk devletine olan saygılarının artacağı iddia olunmuştur.²⁵ Aksi görüşe göre ise, tam aksine hükümlülerin oy haklarının ellerinden alınması, onların medeni sorumluluklarının farkına varamamalarına neden olacaktır. Halbuki hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılmaması ve onların hala birer eşit vatandaş oldukları bilincinin aşılması, medeni sorumluluklarını geliştirecek ve toplumla olan bağlarını yeniden kuracaktır.²⁶

Kanaatimizce de hükümlülerin oy hakkından yoksun bırakılması, hukuk devletine olan saygıyı pekiştiremeyecek, aksine zayıflatacaktır.²⁷ Esasen hükümlüleri toplumsal yaşamdan ve hukuk düzeninden daha da uzaklaştıracak ve içinde bulunduğu toplumun geleceğinde söz sahibi olmaktan alıkoyacak bir sınırlandırmanın, halihazırda hukuk düzenine bağlılığı şüpheli olan kişileri bu düzene daha da düşmanlaştıracığı söylenmelidir.

Suçla mücadele ekseninde konuya yaklaşan bir diğer görüşe göre ise, oy hakkının sınırlandırılması *etkin bir suçla mücadele* yöntemidir. Bu görüşün taraftarlarına göre, bir hukuk sisteminde hükümlülere oy kullanı-

22 Karagöz, s. 171.

23 Bu görüş Kanada hükümeti tarafından Sauve/Kanada, davasında ileri sürülmüştür. Bkz. AİHM, Sauve/Canada, 27677, 31.10.2002.

24 Klaus Laubenthal/Nina Nestler, *Strafvollstreckung: Nebenstrafen und Nebenfolgen*, 2. Baskı, Springer, Berlin 2018, s. 189.

25 Bkz. Sauve/Canada, §93.

26 Karagöz, s. 170.

27 Yelekin, s. 86.

lıyorsa, o sistemde suçla mücadele konusunda bir gevşeklikten söz edilmelidir.²⁸ Suçlulukla mücadele bağlamında, oy hakkının sınırlandırılmasının ek bir caydırıcı olduğu da ileri sürülmüştür. Ceza tehdidi olarak bu sınırlamalar en iyi ihtimalle bu hakkı kaybetmek istemeyen potansiyel faileri caydırabilir ya da onları kanunlara uygun davranmaya teşvik edebilir. Ayrıca oy hakkına getirilen sınırlamalar ile birtakım suçlar bakımından kamu kurumlarına özel bir koruma sağlanmasının amaçlandığı da belirtilmektedir.²⁹

Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Zira bir kişinin oy hakkını yitirecek olmasının onu -seçim suçları hariç- bir suçu işlemekten nasıl alıko-yacağına izahı güçtür.³⁰ Ayrıca, oy hakkının, suç işleyecek bir kişi için ne denli öncelikli olduğu ve suç işleme kararına ne kadar etki edebileceği de tartışmaya açıktır.³¹ Nihayet, bir hak yoksunluğunun bireylerin suç işle-mesini önleyebilmesi, öncelikle bu yoksunluğun toplum tarafından bilin-mesine bağlıdır. Söz gelimi, bir kişi hırsızlık suçunu işlediğinde, alacağı cezanın miktarını tam olarak bilmemekle birlikte, hapis cezası ile cezalandırılacağını bilmektedir ve bu bilginin onu bu suçu işlemekten caydıracağı düşünülür. Buna karşılık, konuya ilişkin uzmanlığı olmayan kimselerin hükümlülerin oy kullanıp kullanmadığını ya da hangi hükümlülerin oy kullanabildiğini bilmesi mümkün değildir. Varlığından haberdar olunmayan bir tehdidin, davranış değişikliğine sebep olabilmesi de doğal olarak mümkün olamaz.³²

Konuya dair ileri sürülen bir başka argüman *hükümlünün ıslahıdır*.³³ Bu düşünce, oy hakkına kavuşabilmesi için hükümlünün ıslah programlarına uyacağını faraziye olarak kabul eder. Buna karşılık oy hakkının sınırlandırılmasının hükümlünün ıslahına ne şekilde katkı sağlayacağı hususu belirsizdir. Bu görüşün karşısında ise hükümlüyü oy hakkından mahrum etmenin, topluma yeniden kazandırma amacıyla bağdaşmadığını kabul

28 İlgili görüş, Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından Güney Afrika Anayasa Mahkemesi'nin konuyla ilgili bir kararında ileri sürülmüştür. Bkz. Erasmus and Schwagerl/Minister of Home Affairs, 03.03.2004, National Institution of Crime Prevention and the Re-Integration of Offenders (NICRO), §140, 147.

29 Sebastian **Sobota**, "Die 'Nebenfolge' Eigenständige Rechtsfolge oder Auffangbecken des Sanktionrechts?", ZIS, S. 5, 2017, s. 253.

30 Ursula **Nelles**, "Statusfolgen als 'Nebenfolgen' einer Straftat (§ 45 StGB)", JZ, C. 46, S. 1, 1991, s. 19.

31 **Duff**, s. 5.

32 Aynı yönde **Levine**, s. 222.

33 Bu görüş de Kanada hükümeti tarafından *Sauve/Canada*, davasında ileri sürülmüştür. Bkz. AİHM, *Sauve/Canada*, § 21.

eden görüş yer almaktadır.³⁴ Bu görüşün taraftarlarına göre oy hakkını kullanmamanın hükümlünün ıslahı üzerinde olumlu bir etkisi de bulunmadığı gibi, bu neviden sınırlamalar, hükümlünün sosyal gelişim göstermesine engel oluşturmakta ve hükümlünün rehabilitasyon sürecinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.³⁵ Oy hakkını kullanabilen hükümlü ise, toplumla yeniden bağ kurabilmekte ve cezanın ıslah edici yönü daha etkin bir şekilde devreye girmektedir.³⁶

Kanaatimizce de ikinci görüşe üstünlük tanımak gerekir. Hükümlünün ıslahı onun sosyal ilişkilerinin ve eski yaşantısının olabildiğince korunması, ona kendi ıslahında ve toplumla barışmasında etkin bir rol verilmesi ile olur. Hükümlünün, yasama organının oluşumuna yönelik olarak oy hakkından mahrum edilmesi, esasen hükümlü rehabilitasyonunun temel prensipleriyle açıkça çelişmektedir. Bilindiği üzere, hükümlü rehabilitasyonunun sağlanması ve *mahkumlaşmanın* önüne geçilmesi için, hükümlünün cezasının infazı, *normallik* ve *etkinlik* prensiplerine göre şekillendirilmelidir.

Kısaca ifade etmek gerekirse normallik, hükümlünün ceza infaz kurumundaki hayatının mümkün olduğunca toplum içindeki hayatına benzer kılınması anlamına gelmektedir. Etkinlik ise, hükümlünün çevresinde cereyan eden olaylara müdahale yetisini koruyabilmesi, ceza infaz kurumunda sorumluluk alması, cezayı *çeken* ve edilgen konumda olan bir kişi değil, gerçekleştirdiği eylemlerle işlediği suçun sorumluluğundan ve onu bu suça iten itkilerden kurtulan bir kişi haline getirilmesi anlamına gelmektedir. Oy hakkının haklı bir neden olmaksızın sınırlandırılması, hükümlünün temel haklarını ihlal etmesinin yanında, rehabilitasyona dair her iki prensiple de çelişmektedir. Özellikle hapis cezaları bakımından, cezanın en önemli yapısal sorunlarından biri *atalet* iken³⁷, hükümlülerin daha da atıl bir konuma sürüklenmesinin, rehabilitasyonu ve toplumla barışı güçleştireceği kanısındayız. Bu bağlamda oy hakkının sınırlandırılmasının rehabilitasyon ile açıklanabileceği kanaatinde değiliz.³⁸

Hükümlüye hiçbir şekilde oy hakkı tanımayan bazı hukuk düzenlerinde, bu durumun nedeni birtakım *etik prensipler* ile izah edilmektedir.

34 Nelles, s. 19.

35 Karagöz, s. 170; Levine, s. 223.

36 Yelekin, s. 86.

37 Detaylı bilgi için Bkz. Efe Can Karabulut, Cezaların Etkinliği Bağlamında Türk Suç Siyaseti, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2024, s. 290 vd.

38 Aynı yönde Greg Robins, "The Rights of Prisoners to Vote: A Review of Prisoner Disenfranchisement in New Zealand", New Zealand Journal of Public and International Law, S. 4, 2007, s. 185; Levine, s. 223; Harris, s. 51.

Buna göre suç işlemiş olan bir kişinin, ülkenin genel politikası hakkında söz sahibi olmasının ahlaken kabul edilebilir bir yönü yoktur. Ayrıca belli suçları işleyerek kendi itibarını lekeleyen ve zayıf karakterini gösteren kişiye oy hakkı tanınmasının ahlaki bir sorun teşkil ettiği belirtilmektedir.³⁹ Belirtmek gerekir ki bu düzenlemeler her daim eleştiri konusu olmuş ve ahlaki linç adaletinin bir ifadesi olarak görülmüştür.⁴⁰

Güvenlik tedbirlerinin genel niteliklerinden hareket edilerek hükümlüye oy hakkı tanınmama yönünde kanuni düzenlemeler ihdas edilmiştir. Bilindiği üzere güvenlik tedbiri suçun ağırlığından ziyade failin toplum açısından yarattığı tehlike nazara alınarak tatbik edilen bir yaptırım çeşididir. Güvenlik tedbirinde esaslı olan unsur tehlikelilik halidir.⁴¹ Suç işleyen kişi üzerinden ortaya çıkan bu tehlikelilik halinin sona erdirilmesi amacıyla belli haklardan yoksun bırakılma tedbiri uygulama alanı bulacaktır. Zira toplumu oluşturan kişiler arasında güven temelli bir ilişki mevcuttur. Bir suç işlendiği takdirde, toplumun suç işleyen kişiye karşı güvenini yitirdiği varsayılmaktadır.^{42,43} Ahlaki linç olarak görülmesi de, güven kaybı argümanı da yukarıda belirtilen etik prensipler argümanından çok uzak değildir.

Kaybedilen güveninin yeniden tesisi adına, hapis cezasına mahkumiyetin kanuni sonucu olarak hükümlü seçme ve seçilme hakkından (TCK m. 53, f. 1, b) mahrum bırakılacaktır. Aşağıda ayrıntılarıyla inceleneceği üzere, *güven kaybı* argümanı, Türk hukukunda kasten işlenebilen bir suç dolayısıyla hükümlünün cezanın infazı süresince belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılması tedbirinin temel esası olarak kabul edilmektedir.⁴⁴

TCK m. 53 hükmü gerekçesinde de belirtildiği üzere, ilgili hak yoksunlukları mahkûm olunan cezanın infazı tamamlanmasına kadarki süre ile sınırlı olup, cezaya mahkum olan kişinin infazın gereklerine uygun

39 Bu yaklaşım uyarınca hükümlüye oy hakkı tanımayan devletler Mısır ve Brezilya'dır. Bkz. **Penal Reform International (PRI)**, The Right of Prisoners to Vote: A Global Overview, Londra 2016, s. 4.

40 **Nelles**, s. 19.

41 İzzet **Özgenç**, Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler, 19. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 960, 963.

42 **Özgenç**, s. 964.

43 Güven kaybına dair Birleşik Krallık Bölge Mahkemesi'nin bir kararında bu husus şu şekilde ifade edilmektedir: “[Belli özellikler gösteren] suçları işlemiş olan hükümlüler, bu suçlardan dolayı ceza infaz kurumunda buldukları süre boyunca, devletin yönetimine ilişkin söz haklarından da feragat etmişlerdir.” Bkz. AİHM, Hirst/Birleşik Krallık, §50.

44 **Karakaş Doğan**, s. 111.

davranmakla, topluma da kendisine yeniden güven duyulabilecek bir kişi haline geldiği konusunda da bir mesaj vermektedir.⁴⁵

Bu gerekçenin önemli sorunları olduğu ifade edilmelidir. Öncelikle belirtilmelidir ki suç işleyen kişiye karşı toplumun bir güvensizlik duyduğu ve hükümlünün davranışları ile bu güveni yeniden kazandığı yalnızca birer varsayımdan ibarettir. Bireylerin bir temel hak olan seçme hakkını kullanabilmesi için neden *toplumun güvenini kazanması gerektiği* de belirsizdir. Örneğin seçilme hakkı bakımından, seçimle iş başına gelinen bir makamda bulunabilmenin, o makamın getireceği yetkiler ve toplum üzerindeki olası etkileri düşünüldüğünde, toplumun güvenini kazanmayı gerektirdiği ileri sürülebilir. Seçme hakkı içinse benzer bir gerekçe bulabilmek güçtür. Bir an için seçme hakkının toplumun güvenini yeniden kazanmayı gerektirdiği kabul edilse bile, bu takdirde neden yalnızca kasten suç işleyen ve neden yalnızca ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin oy kullanamadığı, diğer hükümlülerin ise oy kullanabildiği izah edilememektedir. Bu kişiler de aynı şekilde toplumun güvenini yitirmemişler midir?

Hak yoksunluklarına ilişkin 53. madde irdelendiğinde, esasen bu maddede tanımlanan hak yoksunluklarının iki kategoriden birine dahil olduğu görülmektedir: Bunlardan ilki, hükümlünün ceza infaz kurumunda bulunması hasebiyle zaten fiilen kullanmasının imkansız ya da çok güç olduğu (TCK m. 53, f. 1, bent a, c, d, e), ikincisi ise belli bir hak veya yetkinin kötüye kullanılması nedeniyle cezanın infazı sırasında ya da sonrasında, hükümlünün bu haktan belli bir süreyle mahrum edilmesi ve böylelikle aynı hak ve yetkiyi kötüye kullanmasının bir süreliğine önüne geçilmesi suretiyle hem özel önlemenin sağlanması hem de eski hükümlüye toplumun yeniden güveninin oluşması için ihdas edilen hak yoksunluklarıdır (TCK m. 53, f. 5-6). Hükümlünün seçme hakkını kullanamaması iki gruba da uymayan, maddenin genel yapısıyla da çelişen bir hak yoksunluğu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güven kaybı argümanına benzer bir şekilde, *oy sandığının güvenliğini sağlama argümanı* da hükümlülerin oy hakkını sınırlandırılmasına gerekçe olarak ileri sürülmektedir.⁴⁶ Bu görüşe göre, seçim güvenliğini sağlamak amacıyla seçimlere hile karıştırabilecek hükümlüler, oy hakkından mahrum bırakılabilecektir.⁴⁷

45 M. Emin **Artuk**/Ahmet **Gökçen** ve diğerleri, Ceza Hukuku: Genel Hükümler, 14. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2020, s. 967.

46 **Karagöz**, s. 172.

47 **Karagöz**, s. 172.

Bu görüşün taraftarlarına göre hükümlüye duyulan güven kaybı o kadar yoğundur ki hükümlünün seçimlere hile de karıştırabilecek bir potansiyele sahip olduğu düşünülür ve bu yüzden oy hakkının sınırlandırılması gerektiği savunulur.⁴⁸ Suçluluk olgusunu *ahlaki çürüme* ile özdeşleştiren ve bir suç işleyen kişinin diğer bütün suç tiplerini de işleyebileceğini kabul eden bu düşünceye iştirak edilmemesi gerektiği izahtan varestedir. Nitekim beklenebileceği üzere, diğer suç tiplerinin işlenmesi ile seçim suçlarının işlenmesi arasında bir bağlantının varlığına işaret eden bir delil mevcut değildir.⁴⁹ Bunlar arasında ancak seçim güvenliğini ihlal ederek 298 sayılı Kanun'da belirtilen suçları işleyen bir kişinin oy hakkının elinden alınması makul bir gerekçe olarak ifade edilebilir.⁵⁰ Hiç şüphesiz seçim güvenliğini ihlal eden bir suç işlemiş olan hükümlülerin dahi gelecekte de aynı suç işleyeceği sonucuna varılamaz. Dolayısıyla bu düşüncenin her halükârda sorunlu olduğu ifade edilmelidir.

Kamu yararı argümanı ile de hükümlünün oy hakkından yoksunluğu gündeme gelebilmektedir. Bununla kastedilen, serbest seçimlerin, suç işlemiş olduğu kesin hükümle tespit edilen bireylerin katılımı olmaksızın yapılmasının, son tahlilde kamu yararına hizmet edeceğidir. Oy hakkının kısıtlanmasıyla adeta “kamu hayatının temiz tutulmasına” hizmet edilmektedir.⁵¹ Her ne kadar bazı bireylerin oy haklarının sınırlandırılması serbest seçim hakkını zedelemekte ise de, yasama organının bu bireylerin oyları olmaksızın kurulması daha büyük önem taşımaktadır ve ağır basan bir yarardır.⁵²

Kamu yararı düşüncesi, esasen daha önce ifade edilmiş olan argümanları da kapsayan genel nitelikte ve soyut bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, hükümlünün oy hakkının kullanılmasının kamu yararını nasıl tehlikeye atacağı ve hatta nasıl zedeleyeceği açık değildir.⁵³

48 Benzer şekilde hükümlünün suç işleyerek toplumu yozlaştırdığı ve tehlikeye düşürdüğü için oy hakkını kullanmalarını gerektiği de iddia olunmaktadır. Hükümlülerin toplumda yozlaşmaya neden olduğu yönündeki argüman muğlak ve iyi tanımlanmamış olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bkz. **Karagöz**, s. 173. Esasen bu argüman da yukarıda bahsi geçen sosyal sözleşme argümanından başka bir şey değildir.

49 **Karagöz**, s. 172.

50 Konuya ilişkin Alman hukuku uygulaması bu yöndedir. Bu hususta bkz. **Laubenthal/Nestler**, s. 190 vd.

51 Henning **Radtke**, “StGB § 45, Verlust der Amtsfähigkeit, der Wählbarkeit und des Stimmrechts” in Münchener Kommentar zum StGB, 4. Baskı, C.H. Beck, Münih 2020, s. 10.

52 **Sobota**, s. 256.

53 **Duff**, s. 5.

Kaldı ki hukukun üstünlüğüne dayalı modern önleyici bir ceza hukukunda oy hakkından yoksun bırakmanın kabul edilebilir bir meşru tarafı da bulunmamaktadır.⁵⁴

Yalnızca ceza infaz kurumunda bulunanlar ile sınırlı olmak kaydıyla, *masraflı ve elverişsiz olduğu* gerekçesiyle hükümlülere oy hakkı tanınmaması gerektiği bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel oy sandıklarına dair düzenlemelerin güçlüklerle karşı karşıya kalacağı, sandıkların nakledilmesinin lojistik açısından pahalı olacağı, oy sandıklarının tahri-fata maruz kalması riskiyle karşı karşıya kalınacağı ve bu durumda seçmenlerin katılımını tehlikeye düşeceği yönündeki endişelerin ileri sürüldüğü müşahede edilmektedir.⁵⁵ Ayrıca ceza infaz kurumlarında sandık kurulması halinde bu kurumlara egemen olan örgüt veya çetelerin bütün hükümlüleri belli bir yönde oy vermeye zorlayacakları ve bu anlamda seçim güvenliğinin sağlanmasının güçleşeceği de ifade edilmektedir.⁵⁶

Pratikte böyle zorluklarla karşılaşılsa bile bu argümana istinaden hükümlülerin oy hakkı ortadan kaldırılmamalıdır. Sırf bu gerekçelerle oy hakkını sınırlandırmak demokrasi teorisiyle bağdaşmadığı gibi bu durumu ahlaki olarak savunabilmek de mümkün değildir.⁵⁷ İnfaz kurumlarını teşkilatlandıran ve ceza siyasetini yöneten bir devletin, infaz kurumlarına sandık kurup seçimi gerçekleştiremeyeceğini ileri sürmesi abesle iştigaldir. Aksi durum devlet olma vasfının yitirilmesi anlamına gelmektedir. Aşağıda da bazı örnekleriyle ifade edileceği üzere, bu sorunların oy hakkını sınırlandırmaktan daha hafif tedbirlerle (posta yoluyla veya vekil vasıtasıyla oy kullanma gibi) çözümü de zaten mümkündür.⁵⁸

54 **Sobota**, s. 253.

55 Bu görüş, Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından Güney Afrika Anayasa Mahkemesi'nin konuyla ilgili bir kararında ileri sürülmüştür. Bu hususta bkz. Erasmus and Schwagerl/Minister of Home Affairs, 03.03.2004, § 50, 108.

56 **PRI**, s. 5.

57 **Karagöz**, s. 173.

58 Sonuç olarak ceza infaz kurumunda bulunan hükümlü ve tutuklular bakımından genellikle iki yaklaşımın izlendiği görülmektedir. Birinci yaklaşımda seçim güvenliği ve idari yetersizlikler nazara alınarak hükümlü ve tutuklulara oy kullanmaz. İkinci yaklaşımda ise posta veya vekalet usulü gibi bazı imkanlar sağlanarak hükümlü ve tutuklulara oy verdirilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Karamustafaoglu**, s. 194, vd.

II. HÜKÜMLÜLERİN OY HAKKI BAĞLAMINDA YAYIMLANAN ULUSLARARASI BELGELER VE TÜRKİYE'DEKİ DÜZENLEMELER

A. Uluslararası Belgeler ve Türk Hukukundaki Düzenlemeler

Birleşmiş Milletler Bildirisinin 21. maddesi, 16.12.1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 25. maddesi, yine Birleşmiş Milletler nezdindeki 1965 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme'nin 5. maddesi oy hakkının genel, eşit, gizli olmasını ve belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde kullanılmasını öngörmüştür. Benzer şekilde aşağıda ayrıntılarıyla inceleneceği üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesi "*Serbest Seçim Hakkı*"nı düzenlemektedir. İlgili sözleşmeler serbest seçim ve genel oy ilkesini esas almıştır. Hükümlülerin oy hakkıyla ilgili özel bir sözleşme veya zikredilen bu sözleşmeler dahilinde buna ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır.

Türkiye'de hükümlülerin oy hakkının sınırlanmasıyla ilgili 1961 Anayasası'nda bir hüküm bulunmamaktaydı. Anayasa'nın 55. maddesinin 1. fıkrasında kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu belirtilmekteydi. Dolayısıyla oy hakkıyla ilgili olarak kanunlara bir atıf yapılmıştı.⁵⁹ Konuyla ilgili 02.05.1961 tarihli 298 sayılı Kanun'un 7. maddesinin ilk halinde hükümlü ve tutukluların oy kullanılabilmelerine yönelik engel teşkil eden bir hüküm bulunmamaktaydı. Bu durum hükümlü ve tutukluların oy kullanıp kullanmayacaklarına dair bir tartışmaya neden olmuştu. Yüksek Seçim Kurulu 1963 tarih ve 88 sayılı ile seçme yeterliliğini yitirmemiş ve üç aydan beri ceza infaz kurumunda bulunan hükümlüler bakımından seçim listelerinin hazırlanmasını yönünde karar vererek tartışmayı sonlandırmıştır.⁶⁰ Keza YSK'nın 04.06.1977 tarihli ve 1316 sayılı Kararı ile ceza infaz kurumunda seçim sandıklarının konularak tutuklu ve hükümlülerin oy kullanmasına olanak sağlanmıştır.⁶¹

1982 Anayasası'nın 67. maddesinin 5. fıkrasının ilk halinde ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklular ve hükümlüler hakkında oy kullanma yasağı yer almaktaydı. Akabinde 298 sayılı Kanun'un 7. maddesi üzerinde 10.06.1983 tarih ve 2839 sayılı Kanun'la değişiklik yapılmıştır. İlgili de-

59 **Yelekin**, s. 88.

60 1963 ve 88 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kararları, (Aktaran) **Yelekin**, s. 88.

61 1316 sayılı ve 04.06.1977 tarihli Yüksek Seçim Kurulu Kararı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977, s. 190.

ğişiklikle Anayasa'daki yasak 298 sayılı Kanun'a yansıtılmıştır. Bu hükümler 1961 Anayasası dönemindeki ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin oy kullanmalarını engellemeyen düzenlemelerin tam zıddını teşkil etmekteydi.⁶²

Zaman içerisinde tutuklu ve hükümlülerin oy haklarının tümüyle ortadan kaldırılmasını öngören oldukça sert hükümlerin yumuşatılması yoluna gidilmiştir. 1982 Anayasası'nda 23.07.1995 tarihli ve 4121 sayılı Kanunla bir değişiklik yapılarak tutukluların oy kullanmasının yolu açılmıştır. Aynı şekilde 298 sayılı Kanun'un 7. maddesi de 27.10.1995 tarih 4125 sayılı Kanun'la değişiklik geçirmiştir. Bu düzenlemelerden sonra tutuklular oy hakkına kavuşmuşlardır.⁶³ Nihayetinde 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun'la Anayasa'nın 67. maddesinin 5. fıkrasında değişiklik yapılarak taksirli suçtan hüküm giyenler oy kullanma yasağının kapsamından çıkarılmıştır. Buna karşılık 2001 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliğinin 298 sayılı Kanun'a yansıtılmadığı görülmektedir. Fakat Anayasa değişikliği açık bir düzenleme içermektedir. Dolayısıyla ceza infaz kurumunda bulunmakla birlikte, tutuklu ve taksirle işlenebilen suçtan hükümlü olanlar oy hakkına sahip olabilirken, kasten işlenebilen suçtan mahkum olanlar ceza infaz kurumunda buldukları süre içerisinde oy kullanamayacaklardır.⁶⁴ Doktrinde oy hakkını yasaklayan kategorilerin daraltıldığına işaret edilmektedir.⁶⁵ Ne de olsa her türlü mahkumiyet kararıyla oy hakkından mahrumiyet, demokratik hukuk devleti prensipleriyle uyumsuzdur.⁶⁶ İlgili Anayasa ve Kanun değişiklikleri hükümlünün oy kullanma hakkını genişletse de halen 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu geniş özgürlük kapsamına ulaşamadığı görülmektedir.

B. TCK m. 53 Hükümü ve Oy Hakkından Yoksunluk

Hükümlülerin oy hakkına yönelik sınırlamalar sadece Anayasa'da ve 298 sayılı Kanun'da yer almamaktadır. Üstte kısmen yer verdiğimiz,

62 **Yelekin**, s. 88.

63 Tutuklu olup da suçluluğu henüz kanıtlanmamış kişilerin oy hakkını kısıtlayan bu hükmün kaldırılması demokrasinin gereği açısından önemli bir adım olarak görülmektedir. Barış **Bahçeci**, "1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar", AÜHFD, C. 54, S. 3, 2005, s. 388.

64 Bu gerekçeyle 298 sayılı Kanun'un m. 7, f. 3 hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu belirtilmiştir. Bkz. Veysel Candan **Canoğlu**, "Hükümlülerin Oy Kullanma Hakkı", 9. Asos Congress, Uluslararası Hukuk Sempozyumu-Tam Metin Kitabı, Türkiye, 24-26 Mayıs 2023, Asos Yayınevi, Ankara 2023, s. 1029.

65 Bkz. **Bahçeci**, s. 388; **Karakaş Doğan**, s. 108.

66 **Anayurt**, s. 570.

TCK'nın 53. maddesi uyarınca belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma güvenlik tedbiri ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'ndaki kısıtlılık hallerinin de incelenmesi gerekmektedir.

TCK m. 53 hükmü uyarınca kişi, kasten işlemiş olduğu suç dolayısıyla hapis cezasının mahkumiyetinin kanuni sonucu olarak maddenin birinci fıkrasında sayılan birçok haktan mahrum bırakılacaktır. Mahkûmiyet kararının kanuni sonucu olarak ortaya çıktığı için bu konuda ayrıca bir karar verilmesine gerek bulunmamaktadır.⁶⁷ Bu düzenlemedeki temel amaç, hükümlünün kesinleşen cezasının infazından kaçınmasını önlemektir.⁶⁸ Belli hakları kullanmaktan yoksunluk bağlamında uygulanabilecek güvenlik tedbirleri kanunda sınırlı sayıda gösterilmiştir. Kanunilik ilkesi uyarınca mahkemenin bu hakların dışında başka bir hak yoksunluğuna hükmetmesi söz konusu değildir.⁶⁹

Seçme ve seçilme ehliyetinden yoksun bırakılma da TCK m. 53 hükmü ile öngörülen hak yoksunluklarından biridir. Bununla birlikte kısa süreli hapis cezası ertelenmiş veya fiili işlediği sırada on sekiz yaşını doldurmamış olan kişiler ise oy hakkında yararlanabilecektir (TCK m. 53, f. 4).⁷⁰ Her iki hüküm birlikte ele alındığında kasten işlemiş olduğu suç dolayısıyla mahkûm olunan hapis cezasının süresi 1 yıldan daha fazla ise kişi oy hakkından yoksun bırakılacaktır. Kişi kasten işlenebilen suçtan mahkûm olduğu hapis cezasının infazı tamamlanıncaya kadar ilk fıkrada belirtilen hakları ve dolayısıyla seçme hakkından yararlanamayacaktır (TCK m. 53, f. 2).

Hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılması aşağıda ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz üzere AİHM ve Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarına da konu olmuştur. Bununla birlikte, AYM tarafından verilen bir iptal kararının öncelikle incelenmesi gerekir. Seçme ve seçilme ehliyetinden yoksun bırakmaya ilişkin TCK m. 53, f. 1, bent b hükmü, Anayasa'nın m. 67, f. 5 hükmüne aykırılık taşıdığı gerekçesiyle iptali için Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır. Anayasa Mahkemesi E. 2014/140, K.

67 Ne var ki Yargıtay, failin mahkum olduğu cezasının infazı tamamlanıncaya kadar TCK m. 53, f. 1'de belirtilen hakların kullanmaktan yoksun bırakılmasının açıkça belirtilmesi gerektiği yönünde içtihat geliştirmişti. Karar için bkz. Yargıtay CGK, E. 2011/204, K. 2011/239, 22.11.2011, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, E.T. 15.02.2024.

68 **Özgenç**, s. 968.

69 **Artuk, Gökçen ve diğerleri**, s. 968.

70 Örneğin, kişi fiili işlediği sırada 18 yaşından küçükse, 21 yaşına geldiğinde hapis cezasının infazı devam ediyor ve hatta ceza infaz kurumunda infazı gerçekleşmekte ise oy hakkından yararlanabilecektir. Bkz. **Canoğlu**, s. 1029.

2015/85 sayılı ve 08.10.2015 tarihli kararı ile bu hükmü çeşitli yönlerden iptal etmiştir.⁷¹ Esasen iptal kararı verilmesinin esas nedeni Anayasa ile TCK arasındaki hükümlerin birbirleriyle uyumlu olmama halidir. Her ne kadar bir iptal kararı gündeme gelmişse de kararın gerekçesi incelendiğinde iptal edilen hükmün hangi hususlar açısından iptal edildiği özellikle belirtilmektedir. Bu durumda ilgili hükmün, sonuçları itibarıyla tamamen iptal edilmediği neticesine varılmaktadır.⁷²

Söz konusu iptal kararında Anayasa Mahkemesi, TCK m. 53, f. 1, bent b hükmünde hak yoksunluğunun hükmün infazı tamamlanıncaya kadar geçerli olduğunu ve bunun da Anayasa'nın m. 67, f. 5 hükmüne aykırılık taşıdığına vurgu yapmıştır. Nitekim cezasının infazının nerede gerçekleştirildiği dikkate alınmaksızın, kasten suç işleyen her kişinin oy hakkını sınırlandıran bir yaklaşım Anayasa Mahkemesi'nce ölçüsüz bulunmuştur.⁷³ Başka bir ifadeyle TCK'nın 53, f. 1 bent b hükmündeki düzenleme Anayasa'nın m. 67, f. 5 hükmünde sarıh bir şekilde belirtilen sınırları ihlal etmektedir.⁷⁴ Neticede koşullu salıverilen veya hapis cezası ertelenen kişi, fiilen ceza infaz kurumunda bulunmasa bile infazı bihakkın tahliye tarihine kadar oy kullanmaması Anayasa'ya aykırı olarak değerlendirilmiştir.

71 İlgili karar incelendiğinde;

1. fıkranın b bendinde yer alan “*diğer siyasi haklardan*” ifadesi bütünüyle;

1. fıkrada yer alan “*kişi kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı hapis cezasına mahkumiyetin kanuni sonucu olarak*” kısmı seçilme ehliyeti ibaresi yönünden, yine aynı fıkrada geçen *hapis cezasına* ifadesi seçme ehliyeti yönünden;

2. fıkra, 1. fıkranın b bendinde yer alan “*seçme ve seçilme ehliyeti*” ibaresi yönünden;

4. fıkranın “*kısa süreli hapis cezası ertelenmiş ve*” ibaresi 1. fıkrada mevcut olan “*seçilme ehliyeti*” ibaresi bakımından, iptal edilmiştir. Kararla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir **Boğa**, “Türk Ceza Kanununun Siyasi Haklardan Yoksunluğa İlişkin Düzenlemesinin İptali”, NEÜHFD, C. 1, S. 1, 2015, s. 9, 14.

72 Ahmet Hulusi **Akkaş**, Bir Güvenlik Tedbiri Türü Olarak Belli Hakları Kullanmaktan Yoksun Bırakılma, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021, s. 98. Doktrinde iptal kararı sonrası bu hakların yasaklanmasına yönelik TCK'da bir hükmün yer almadığına dikkat çekilmektedir. Bkz. Mahmut **Koca/İlhan Üzülmöz**, Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler, 17. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2024, s. 663. Her ne kadar tamamen iptal edilmese de hükmün uygulanabilirlik koşullarının artık kalmadığını belirten görüş için bkz. **Boğa**, 2015, s. 16; Hükmün tamamen iptal edildiğine dair görüş için bkz. Veli Özer **Özbek ve diğerleri**, Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler, 14. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 649. Benzer yönde bkz. Berrin **Akbulut**, Ceza Hukuku: Genel Hükümler, 6. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 883.

73 Hamide **Zafer**, Ceza Hukuku: Genel Hükümler, 7. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2019, s. 728.

74 **Akkaş**, s. 93.

Anayasa Mahkemesi, bu kapsamdaki hükümlülerin oy kullanabilmeleri gerektiği görüşü ile kanuni bir engeli ortadan kaldırmıştır.⁷⁵

Aynı durum denetimli serbestlik (CGTİHK m. 105/A), cezanın infazının ertelenmesi halleri (CGTİHK m. 16, m. 16/A, m. 17, m. 17/A) ve hapis cezasının konutta infazı bakımından (CGTİHK m. 110) da gündeme gelebilir.⁷⁶ Zira Anayasa'nın m. 67, f. 5 hükmü kasten işlenebilen bir suçtan dolayı fiilen ceza infaz kurumunda olan hükümlülerin oy kullanamayacaklarını belirtmektedir. Bununla birlikte koşullu salıverilme, hapis cezasının ertelenmesi, cezanın infazının ertelenmesi, denetimli serbestlik ve konutta infaz gibi düzenlemelerin şartlarına aykırılık halinde kişi tekrar ceza infaz kurumuna alınmışsa ve kişinin işlemiş olduğu suç kasten işlenebilen bir suçsa bu durumda oy hakkının bulunmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Anayasa Mahkemesi iptal kararına hükmederken eşitlik ilkesine atıfta bulunmuştur.⁷⁷ Kararda kısa süreli hapis cezasını gerektiren bir suçu işleyen kişiler ile kısa süreli olmamakla beraber iki yıl veya daha az süreli hapis cezasını gerektiren bir suçu işleyen kişilerin aynı konumda bulunmadıkları ve fakat bu durumun Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine aykırılık taşımadığına işaret edilmiştir. Gerekçe olarak da suçun kamu düzeninde meydana getirdiği tahribatın ağırlığı sunulmuştur. Aslında anlatılmak istenen şey işlenen suçun haksızlık içeriğidir. Ancak cezası ertelenen hükümlü hiç ceza infaz kurumuna girmemekteyken cezası ertelenmeyen ve ceza infaz kurumunda bulunan hükümlünün işlediği suçların haksızlık içeriği noktasında bir farklılık bulunmayabilir. Esasında bu durum cezası ertelenen hükümlü ile ertelenmeyen hükümlü arasında yeni bir eşitsizlik doğuracaktır. Aynı husus denetimli serbestlik, cezanın infazının ertelenmesi halleri ve konutta infaz bakımından da düşünülebilir. Bu

75 **Akbulut**, s. 883.

76 Yine CGTİHK'da Geçici Maddeler dahilinde denetimli serbestlik süreleri artırılarak hükümlünün ceza infaz kurumundan daha erken salıverilmesine olanak tanınmıştır. Bu itibarla bu kapsamda hükümlüler de dışarıda oldukları süre içerisinde oy hakkını kullanabileceklerdir.

77 “Öte yandan işledikleri suç kısa süreli hapis cezasını gerektiren kişiler ile kısa süreli olmamakla birlikte, iki yıl veya daha az süreli hapis cezasını gerektiren kişiler, suçun kamu düzeninde meydana getirdiği tahribatın ağırlığı bakımından aynı konumda bulunmadıklarından, kanun koyucunun bu kişileri seçme ehliyeti yönünden farklı kurallara tabi kılması, Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaz.” (§62).

hükümlüler ceza infaz kurumuna hiç girmeyerek oy hakkından yararlanabilirken, aynı suç işleyen ve bu kurumlardaki koşulları taşımayan hükümlüler oy hakkını kullanamayacaktır.

Mahkemenin vermiş olduğu iptal kararı görünüşte Anayasa'ya uygun olsa da yeni bir eşitsizlik doğurduğu göz ardı edilmemelidir.⁷⁸ Salt ceza infaz kurumunda bulunmanın oy hakkını sınırlaması hukuki bir gerekçe olmaktan uzaktır. Kaldı ki Anayasa'nın m. 67, f. 5 hükmünün devamında ceza infaz kurumu ve tutukevlerinde oy kullanılması ve oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından gerekli tedbirlerin Yüksek Seçim Kurulu tarafından alınacağı açıkça belirtilmiştir. Bu noktada ifade edilmelidir ki Anayasa Mahkemesi'nin TCK m. 53 f. 1, bent b hükmü açısından vermiş olduğu iptal kararının, kendi yetkisini aşarak vermiş olduğu bir karar olduğu da savunulmaktadır.⁷⁹

Karara konu olan başvuru somut norm talebiyle gündeme gelmiş ve hükmün bir kısmının iptali talep edilmiştir. Buna karşılık tamamının iptal edilmesi halinde suç işleyen kişilerin hiçbir şekilde seçme ve seçilme ehliyetinden mahrum bırakılmayacağı sonucuna varılabileceği endişesi hasıl olmuştur. Fakat Anayasa'daki açık sınırlama ve Adli Sicil Kanunu'nun Geçici 2. maddesi ve aynı Kanununun 13/A maddesi karşısında bu endişenin haklı olmadığı ifade edilebilir.⁸⁰ Fakat bu kısmi iptal karşısında hükmün ne şekilde uygulanabileceği sorunu baş göstermiştir. Yargıtay'ın kararlarına bakıldığında ise farklı dairelerden farklı kararların ortaya çıktığı görülmektedir.⁸¹ Doktrinde ileri sürülen bir görüş göre, seçme, seçilme ve

78 Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu bu kararda bir başka husus da göz ardı edilmiştir. Hükümlü kasten işlediği suçtan dolayı mahkum olduğu bir yıl veya daha az süreli hapis cezasını çekmek üzerinde infaz kurumunda bulunmaktayken milletvekili, belediye başkanı, belediye meclis üyesi olarak seçilme hakkına sahip olabilecek ve fakat oy kullanma hakkını kullanamayacaktır. Bu göz ardı etme hali, bir yıl veya daha az süreli hapis cezasının ertelenmesine hükmedilmesi halinde bunun oy kullanma hakkına bir etkisinin olmadığını belirten TCK m. 53 f. 4 hükmü açısından da geçerlidir. Bu hususta bkz. **Özgenç**, s. 968, 971. Ayrıca bu iptal kararıyla kasten öldürme, cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, terör örgütü faaliyeti kapsamında ağır suçlar işleyip de hapis cezasıyla cezalandırılmalarına rağmen henüz ceza infaz kurumuna girmemiş olan hükümlülerin de oy kullanabilmelerine olanak tanıdığı belirtilmektedir. Bkz. **Özgenç**, s. 968.

79 **Boğa**, s. 18.

80 **Boğa**, s. 18.

81 Hükmün tamamen iptal edildiğine dair bkz. Yargıtay 6. CD, E. 2013/29441, K. 2016/1463, 02.03.2016; Hükmün kısmen iptal edildiğine dair bkz. Yargıtay 4. CD, E. 2013/38063, K. 2016/4429, 09.03.2016; Yargıtay 23. CD, E. 2015/13901, K. 2015/7258, 26.11.2015, <https://karararama.yargitay.gov.tr>, E.T. 15.02.2024; Ayrıca bkz. **Özbek ve diğerleri**, s. 648.

diğer siyasi haklardan mahrum bırakılmanın artık Anayasa ve ilgili diğer mevzuat çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁸² Ancak ortaya çıkan uygulama farklılıkları sona erdirebilmek adına TCK m. 53 hükmünün tamamen yeniden düzenlenmesi gerektiği ileri sürülmektedir.⁸³

298 sayılı Kanun'un m. 8, f. 2 hükmü uyarınca kamu hizmetlerinden yasaklılık durumunda kişi, seçmen olamayacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kişinin oy hakkı değil, seçmen olması yasaklanmıştır. Bilinmelidir ki Anayasa m. 67, f. 5 hükmüne uygun olarak 298 sayılı Kanun'un 7. maddesinde belirtilen kişiler (silah altındaki erler, onbaşılar ve kıta çavuşları, askeri öğrenciler ve ceza infaz kurumlarındaki hükümlüler) seçmen olabilmekte ve fakat içinde buldukları geçici durum dolayısıyla seçimlerde oy hakkını kullanamamaktadır. Bu geçici durum ortadan kalktığında kişi oy hakkına kavuşabilecektir. Burada ise kişi seçmen olmadığından oy kullanamayacaktır. Kamu hizmetlerinden yasaklılık hallerine ilişkin kapsamı TCK göstermektedir.⁸⁴ Bunların başında siyasal haklar gelmektedir ki TCK m. 53, f. 1-a hükmünde belirtilmiştir. Dolayısıyla kişinin hangi hallerden kamu hizmetinden yasaklı olduğu 298 sayılı Kanun'da değil, TCK m. 53 hükmüne göre belirlenecektir. Buna göre, kişinin kasten işlemiş olduğu suç dolayısıyla hapis cezasına mahkumiyeti kamu hizmetinden yasaklılık için yeterlidir. Cezanın infazı tamamlanıncaya kadar kişi bu hakları kullanamaz ve dolayısıyla seçmen olamaz. Fakat yukarıda bahsi geçen TCK m. 53, f. 1-b'deki hükmünde yer alan "seçme ve..." ibaresiyle ilgili Anayasa Mahkemesi'nin E. 2014/140, K. 2015/85 sayılı ve 08.10.2015 tarihli iptal kararı nazara alındığında kişinin kamu hizmetinden yasaklanması seçme hakkının kullanılmasına mani olmamaktadır.⁸⁵

82 Koca/Üzülmez, s. 663; Akbulut, s. 884; Üzeltürk, s. 1891.

83 Özbek ve diğerleri, s. 649.

84 Karamustafaoğlu, s. 191.

85 Bahse konu iptal kararının gerekçesinde konuya dair hususlar şunlardır:

"...Düzenleme yalnızca kasten işlenen bir suçtan dolayı ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin oy kullanamayacağını düzenlediğinden, ceza infaz kurumunda bulunmayan hükümlülerin oy kullanmaları bakımından anayasal bir engel bulunmamaktadır." (§30)

"...Bu suretle kuralla seçme hakkına getirilen sınırlama, Anayasada seçme hakkının bir tezahürü olarak ifade edilebilen oy kullanma hakkının Anayasada açıkça ifade edilen sınırlarını aşmakta, hükümlünün ceza infaz kurumunda bulunup bulunmadığı dikkate alınmaksızın kategorik bir şekilde kasten işlenen tüm suçlardan dolayı hapis cezasına mahkumiyet halinde seçme hakkına sınırlama getirilmektedir. Kuralla getirilen sınırlama demokratik toplum düzeninde gerekli olmayan ölçüsüz bir sınırlama niteliğinde olduğundan Anayasaya aykırıdır." (§31)

Buradaki temel sorun konuya ilişkin diğer mevzuat hükümlerin Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararına uyumlu hale getirilememesinden ileri gelmektedir. Bu bakımdan *kamu hizmetinden yasaklılık* ile ilgili 298 sayılı Kanun'un m. 8, f. 2 hükmünün anayasal dayanağının bulunmadığına işaret edilmelidir.⁸⁶ Nihayetinde Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı sonrası, 298 sayılı Kanun'un m. 8, f. 2 hükmünün uygulanma olanağı kalmadığı kanaatine ulaşmaktayız.

298 sayılı Kanun'un m. 8, f. 1 hükmüne göre, kısıtlı olanlar da seçmen olamazlar. Kısıtlılık haliyle ilgili olarak 4721 sayılı TMK'ya bakmak gerekecektir.⁸⁷ Yaş küçüklüğü haricindeki kısıtlanma hallerine bakıldığında, kişinin kendini idare edebilecek şekilde akıl ve yeterliliğe sahip olmaması, iradi ve serbest bir şekilde hareket ettiği sonucunu doğurmayacaktır. Ayrıca demokratik sistemin temel araçlarından biri olan oy hakkının idrak edilememesi ve bu kişilerin manipüle edilmesi riski göz önüne alındığında, bu kişiler seçmen olarak addedilmeyecek ve dolayısıyla oy haklarını kullanamayacaktır.⁸⁸

Özgürlüğü bağlayıcı ceza ile ilgili olarak TMK'nın eski m. 407, f. 1 hükmüne göre, bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya mahkûm olan her ergin kısıtlanmıştır. Maddenin ikinci fıkrası uyarınca cezayı yerine getirmekle görevli makam, hükümlünün cezasının infazını çekmeye başladığını ve kendisine vasi atanmak üzere derhal yetkili vesayet makamına⁸⁹ bildirmekle yükümlü kılınmıştır. Vesayet makamının ceza infaz kurumunda bulunan hükümlü bakımından kısıtlama kararı vermesi zorunluluk arz etmekte ve hükümlünün kendi işlerinin bizzat yürütüp yürütemeyeceği hususu değerlendirme dışı bırakılmaktaydı.⁹⁰ Dolayısıyla verilen hapis cezası bir yıl veya daha uzun süreliyse hükümlünün kısıtlılığı söz konusu olur ve bu kişi seçmen olamazdı.⁹¹ Kastla işlenebilen bir suç

86 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ersan Şen, "Kamu Görevinden İhraç Edilenler Oy Kullanabilir mi?" 23.04.2019, E.T. 05.04.2024.

87 İlgili kısıtlanma nedenleri, küçüklük (TMK m. 404), akıl hastalığı veya akıl zayıflığı (TMK m. 405), savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim (TMK m. 406) ve özgürlüğü bağlayıcı ceza (TMK m. 407) ve istek üzerine kısıtlanmadır.

88 Üzeltürk, s. 1884.

89 İlgili vesayet makamı TMK m. 397, f. 2 hükmü uyarınca sulh hukuk mahkemesidir.

90 Nuri Berkay Özgenc, "Türk Hukukunda Özgürlüğü Bağlayıcı Bir Cezaya Mahkûmiyetin Sonucu Olarak Kişinin Kısıtlanması", MÜHFHAD, C. 26, S. 2, s. 652, 658.

91 Ersoy Kontacı, "Türk Hukukunda Kısıtlılık Hali ve Seçme Hakkı", E.T. 15.03.2024, s. 2.

ve taksirle işlenebilen bir suç bakımından TMK m. 407 hükmü açısından bir ayırım yapılmamıştı.⁹²

Kanun'un 471. maddesi uyarınca özgürlüğü bağlayıcı cezaya çarptırılan kişinin hapis hali sona ermişse vesayet re'sen ortadan kalkacaktır. Bu bakımdan örneğin, kişi koşullu salıverilmişse bu durumda vesayet hali sona ereceğinden seçmen olabilmesi yönündeki engel de bulunmayacaktır. Kanun'un 407. ve 471. maddeleri Anayasa Mahkemesi'nin E. 2022/105, K. 2023/54 sayılı ve 22.03.2023 tarihli kararıyla iptal edilmiştir. İptal kararı gerekçesinde mahkeme hükümlünün ceza infaz kurumunda olsa da kendi işlemlerini yürütebilecek konumda olduklarını, mahkemeye vesayet kararı verilmesi noktasında takdir yetkisinin tanınmadığını ve hükümlü olup da kendisine vasi atanmak yerine yasal danışmanlık ve kayımlık gibi daha orantılı kurumlara başvurulabileceğini belirtmiştir.⁹³

Doktrinde bu iptal kararı sonrası mallarını idare ve malvarlığı üzerinde tasarrufta bulunma bakımından hükümlünün işlerini yürütebilmede birtakım sorunlarla karşılaşacağına işaret edilmiştir. Ne de olsa kısıtlılık durumunda kişi TMK hükümleri uyarınca belirli işlemleri tek başına yürütmeyecek⁹⁴ ve cezanın infazı sürecinde hükümlü tarafından yapılan tasarruflar geçerli kabul edilmeyecektir.⁹⁵ Bu sorunların üstesinden gelmek adına, hapis cezasına mahkum olan ve bu cezanın infazı sürecinde ceza infaz kurumunda bulunan hükümlüye ancak talep koşuluna bağlı olarak vasi tayin edilmesi gerektiği önerilmiştir.⁹⁶

Mahkemenin iptal kararı sonrası 02.03.2024 tarihli ve 7499 sayılı Kanun'un 5. maddesiyle 407. madde yeniden düzenlenmiştir.⁹⁷ İlk fıkrada

92 Ayrıntılı bilgi için **Akkaş**, s. 102 vd; Kısıtlılığa ilişkin bu hükmün, ceza infaz kurumunda bulunma hali ve kast-taksir ayırımı yapan Anayasa m. 67, f. 5 hükmüne aykırı olduğu ifade edilmiştir. **Canoğlu**, s. 1030.

93 Anayasa Mahkemesi, E. 2022/105, K. 2023/54, 22.03.2023.

94 **Kontacı**, s. 1. Çünkü kısıtlı olma halinde kişi tam ehliyetliden sınırlı ehliyetsiz konumuna geçer. İbrahim **Ermenek/Hilal Üçüncü**, "Özgürlüğü Bağlayıcı Ceza Sebebiyle Kısıtlanma Halinde Kanuni Temsilciye Tebligat Yapılma Usulü", AÜHBVHFD, C. 24, S. 2, 2020, s. 3, 6.

95 **Zafer**, s. 727.

96 Şahsa sıkı sıkıya bağlı olan hakların kullanılması açısından vesayete ve vasinin onayına bir gereksinim olmadığı ifade edilmektedir. Bu hususta bkz. **Özgenç**, s. 989.

97 Madde hükmü şu şekildedir:

"Kesinleşmiş hapis cezasının infazı amacıyla ceza infaz kurumunda bulunan ergin bir kişi, isteği üzerine kısıtlanır veya kendisine kayyum atanır.

Toplam beş yıl veya daha fazla kesinleşmiş hapis cezasının infazı amacıyla ceza infaz kurumunda bulunan ergin bir kişi, isteği bulunmasa dahi kişiliğinin veya malvarlığının korunması bakımından gerekli görülmesi hâlinde kısıtlanabilir.

doktrinde belirtilen önerilere uygun olarak kesinleşmiş⁹⁸ hapis cezasının infazı amacıyla ceza infaz kurumunda bulunan ergin kişinin talebi üzerine kısıtlanması veya kayyım atanması konusuna yer verilmiştir. İkinci fıkrada ise toplam beş yıl veya daha fazla kesinleşmiş hapis cezasını çekmek üzere infaz kurumunda bulunan ergin kişinin talebi bulunmasa da kişilik ve malvarlığı haklarının korunması açısından gerekli gördüğü takdirde kısıtlayabilecektir. Cezayı yerine getirmekle görevli makam, cezanın infazına başladığını vesayet makamına bildirmekle birlikte vesayet makamı karar vermeden önce hükümlüyü dinleyecektir.

Maddenin ilk fıkrasında talep üzerine kısıtlanma ve ikinci fıkrada zorunlu kısıtlamanın olduğu ileri sürülse de bu husus vesayet makamının takdirine bırakılmıştır. Vesayet makamı zorunlu olduğu hallerde dahi kişinin kısıtlanmasını gerekli görmüyorsa hükümlü, 298 sayılı Kanun'un m. 8 hükmünün dışında kalarak seçmen olabilecek ve oy kullanabilecektir. Ancak hükümlü kısıtlanmak zorunda olmasa bile Anayasa'nın m. 67, f. 5 ve TCK m. 53, f. 1, bent b'de belirtilen yasaklara tabi olduğu unutulmalıdır.

Yukarıda bahsi geçen 02.03.2024 tarihli 7499 sayılı Kanun'un 8. maddesiyle TMK m. 471 hükmü de yeniden düzenlenmiştir. Özgürlüğü bağlayıcı ceza bakımından kısıtlı olan hükümlünün ceza infaz kurumunda bulunması, hukuka uygun bir şekilde sona ermişse TMK m. 471 hükmü gereği kısıtlılık hali kendiliğinden kalkacaktır.⁹⁹ Yeni düzenlemede hapis cezasının infazının devamı süresince talep üzerine kısıtlılık sona erdirilebilecektir.¹⁰⁰

Cezayı yerine getirmekle görevli makam hapis cezasının infazına başladığını derhâl vesayet makamına bildirir. Vesayet makamı karar vermeden önce hükümlüyü dinler. Bu Kanunun kayyımliğine ilişkin hükümleri niteliğine uygun düştüğü ölçüde bu madde için de uygulanır."

98 Kanun'un 407. maddesinin eski halinde hükmün kesinleşmiş olması gerektiği belirtilmese de cezanın infazının kesinleşmeyle (CGTİHK m. 4) başladığı nazara alındığında, kesinleşmiş bir hükmün infazı sürecinde kısıtlılığın söz konusu olacağı noktasında bir kuşku bulunmamaktadır.

99 Maddenin iptal olmadan önce eski hali, yalnızca hapis halinin sona ermesiyle vesayetin kendiliğinden ortadan kalkacağını düzenlemekteydi. Bu durumda ceza infaz kurumundan firar hali bir belirsizlik oluşturmaktaydı. Bkz. **Özgenç**, s. 663. Yeni düzenlemeyle bu belirsizlik giderilmiştir. Örneğin hapis hali, koşullu salıverilme veya denetimli serbestlik ya da bihakkın tahliye ile sona ermişse kısıtlılık hali kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

100 Konuya ilişkin TMK m. 471 hükmü şu şekildedir:

Vasi tayini bakımından dikkat edilmesi gereken husus, hükümlünün cezasının infazı sürecinde ceza infaz kurumuna girmesi ve infaz kurumunda bulunmasıdır.¹⁰¹ Bu noktada hem eski hem de yeni düzenlemede kasten işlenebilen suç ve taksirle işlenebilen suç arasında bir fark gözetilmemiş olup ceza miktarının esas alındığı görülmektedir. Taksirli suçtan mahkum olan bir kişinin cezasının infazı, ceza infaz kurumunda yürütülüyorsa Anayasa m. 67, f. 5 hükmü uyarınca oy kullanma hakkından mahrum edilmese bile, TMK m. 407 hükmü uyarınca isteğe bağlı veya zorunlu olarak kısıtlanmışsa, 298 sayılı Kanun'un 8. maddesi uyarınca seçmen olamayacak ve akabinde oy kullanmayacaktır. Şayet cezanın infazı sürecinde kısıtlılık TMK m. 471 hükmü uyarınca talep üzerine sona erdirilmişse, seçmen olma yönündeki engel de ortadan kaldırılmış olacaktır.

TMK'da kısıtlılığa ilişkin hususlar hükümlünün, seçmen olmasını engellemektedir. Özgürlüğü bağlayıcı cezaya ilişkin yeni düzenlenen TMK m. 407 hükmünde de kast-taksir ayrımının yapılmadığı görülmektedir. Fakat kısıtlılığa dair seçmen olmama hali 298 sayılı Kanun'un 8. maddesi nedeniyle değildir. Nihayetinde hükümlülerin oy kullanma hakkının genişletilmesi bağlamında bir düzenleme yapılması isteniyorsa TMK'da değil, 298 sayılı Kanun'un 8. maddesi değiştirilmelidir.

Anayasa Mahkemesi'nin yukarıda bahsi geçen iptal kararı doğrultusunda, YSK da 13.03.2023 tarihli ve 2023/107 sayılı kararı¹⁰² uyarınca ceza infaz kurumunda iken firar edenler de dahil olmak üzere kasten işlenebilen bir suçtan dolayı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin oy

“Özgürlüğü bağlayıcı cezaya mahkûmiyet sebebiyle kısıtlı bulunan kişi üzerindeki vesayet, hapis hâlinin hukuka uygun bir şekilde sona ermesiyle kendiliğinden ortadan kalkar.

Hapis hâlinin devamı süresince aşağıdaki şartların varlığı hâlinde vesayet sona erdirilebilir:

- 1. Toplam beş yıldan az olan hapis cezasının infazına bağlı olarak verilen kısıtlama kararları bakımından kişinin isteminin bulunması,*
- 2. Toplam beş yıl veya daha fazla kesinleşmiş hapis cezasının infazına bağlı olarak verilen kısıtlama kararları bakımından kişinin talebi üzerine kişiliğinin veya malvarlığının korunması sebebinin ortadan kalkması.”*

101 Bu durumda hükümlü kaçak durumdaysa veya cezanın infazı ertelemesiyle infaz süreci başlanamamışsa vesayet altına alınmaz. Şayet kişi ceza infaz kurumunda bulunup da hükümlü değil, bizzat tutukluysa bu durumda da kişi hakkında vesayete ilişkin süreç işletilemez. Bkz. **Ermenek/Üçüncü**, s. 9.

102 YSK, 2023/107 sayılı kararı, <https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/82484/2023-107.pdf>, E.T. 18.03.2024.

kullanamayacağını, seçmen niteliğine sahip olan¹⁰³ tutuklular ve taksirli suçlardan hükümlü olanların oy kullanabileceklerini belirtmiştir. Ayrıca kararda kişilerin kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı hapis cezasına mahkumiyetin kanuni sonucu olarak uygulanması gereken hak yoksunluklarına dair mahkumiyet hükmü kesinleşmiş olmakla birlikte henüz ceza infaz kurumuna alınmayan veya ceza infaz kurumuna alındıktan sonra koşullu salıverilen ya da denetimli serbestlik hükümlerinden yararlanmak suretiyle salıverilen ancak hak ederek salıverilme süresi sona ermeyen hükümlüler ile uzun süreli de olsa hapis cezası ertelenen ya da hastalık dolayısıyla cezanın infazı geri bırakılan hükümlülerin ceza infaz kurumunda bulunmamaları dolayısıyla bu süre dahilinde yapılacak seçimlerde oy kullanma yönünde bir engel olmadığı ifade edilmiştir.

Kararda kısıtlılık hali ile ilgili olarak hapis halinin sona ermesiyle kısıtlılık hali de kendiliğinden ortadan kalkacağı ifade edilerek bu kapsamdaki hükümlülerin de yapılacak seçimlerde oy kullanabileceklerine değiştirilmiştir. YSK'nın bu kararı Milletvekili Genel Seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgilidir. Son olarak YSK, 19.12.2023 tarihli ve 2023/1564 sayılı Kararla¹⁰⁴ 31.03.2024 tarihinde yapılacak olan Mahalli İdareler Genel Seçimlerinde de ilgili tutuklu ve taksirli suçlardan hükümlülerin yukarıda bahsi geçen hususlar çerçevesinde oy kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu karar uyarınca seçimin genel veya yerel seçim olup olmamasına göre bir ayrımın olmadığı söylenebilir.

Son olarak ifade edilmelidir ki, Türk hukukunda kasten işlediği suç nedeniyle infaz kurumunda bulunan hükümlülerin oy kullanmasına yönelik engel, bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin de önüne gelmiştir. *Musa Kaya Başvurusu*'nda başvurucu, ceza infaz kurumunda bulunduğu için seçme hakkını kullanamadığını ve hükümlülerin oy kullanmasına yönelik yasağın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırılık teşkil ettiğini öne sürerek Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme,

103 “Seçmen kütüklerin kesinleşme tarihinden sonra tutuklu ve taksirli suçlardan hükümlülere ilişkin askı listesinde yer almayan seçmenlerin, ceza infaz kurumu yönetimi aracılığı ile ceza infaz kurumunun bulunduğu ilçe seçim kurulu başkanlığına müracaat etmeleri halinde, kesinleşen seçmen kütüklerinde kayıtlı olmaları şartıyla tutuklu ve taksirli suçlardan hükümlülere ilişkin askı listesinde dahil edilmeleri gerektiğine,” (YSK 2023/107 sayılı kararı sonuç kısmı madde 3)

“11 Mayıs 2023 Perşembe gününe, Cumhurbaşkanı Seçiminin ikinci tura kalması halinde ise 26 Mayıs 2023 Cuma gününe kadar yeni kurulan ceza infaz kurumunda bulunan tutuklular ile taksirli suçlardan hükümlü olanlar için de tutuklu seçmen listesi oluşturulacağına...,” (YSK 2023/107 sayılı kararı sonuç kısmı madde 4)

104 YSK 2023/1564 sayılı Kararı, <https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/46637354/2023-1564.pdf>, E.T. 18.03.2024.

ilgili hükmün AİHS'ye uygunluğu bakımından herhangi bir inceleme yapmamıştır. Başvurucunun oy kullanmasına yönelik engelin bizatihi Anayasa'nın 67. maddesinden kaynaklanması ve ilgili kanun hükümlerinin bu madde ile uyumlu olması hasebiyle Mahkeme, başvurunun *konu bakımından yetkisizlik* nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.^{105,106}

III. Karşılaştırmalı Hukukta Hükümlülerin Oy Hakkına Yönelik Sınırlamalar

Hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılmasına yönelik düşünceler, Türkiye'deki mevcut düzenlemeler ve tarihsel gelişim süreci ortaya konulduktan sonra, karşılaştırmalı hukukta konuya yaklaşım, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde serbest seçim hakkının gerekleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin konuya dair içtihadının da açıklanması, çözüm önerilerinin ifade edilmesinden evvel, konunun bütünlüğe kavuşmasını sağlayacaktır. Böylelikle Türkiye'deki ceza infaz siyasetinin oy hakkı bağlamındaki pozisyonu ve ilgili mevzuatın uluslararası standartlara uygunluğu, özellikle de uluslararası örgütlere üyelik bakımından, ortaya çıkarılmış olacak ve geleceğe yönelik önerilerin bu bilgiyle mücehhez bir biçimde yapılması mümkün hale gelecektir.

105 AYM, Musa Kaya Başvurusu, 2014/19397, 25.03.2015.

106 Sözleşmenin Ek 1 No'lu Protokol 3. maddesi ile Anayasa'nın m. 67, f. 5 hükmünün birbirine uyumlu olmadığı vurgulanmaktadır. Bkz. **Mensiz**, 2016, s. 62; Burada Anayasa'nın temel hak ve özgürlükler noktasında kanunlarla usule uygun olarak yürürlüğe giren uluslararası sözleşmeler arasında bir ihtilaf halinde uluslararası sözleşmelerin uygulanmasını gerektiren Anayasa'nın m. 90, f. 5 hükmünün uygulama alanı bulamayacağı açıktır. İhtilaf hali kanunlarla uluslararası sözleşme arasında değil, uluslararası sözleşme ile Anayasa arasındadır. Bu bakımdan Anayasa Mahkemesi, Anayasa'yı gerekçe göstererek AİHM tarafından verilecek içtihatların aksi yönde karar verebilecektir. Doktrinde ileri sürülen bir görüşe göre, bu sorun bireysel başvuru sorunu olarak Anayasa Mahkemesi'ne gidildiği takdirde sorunun boyut değiştiğine ve farklı bir çözüm yolu bulunabileceğine vurgu yapılmaktadır. Sözleşmeden ziyade Anayasa'nın m. 67, f. 5 ve m. 148, f. 3 arasında bir çatışma olduğu ileri sürülmektedir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa m. 148, f. 3 hükmünü doğrudan uygulayarak sözleşmeden yana tercihte bulunması gerektiği önerilmektedir. Bkz. Ahmet Burak **Bilgin**, "AİHS ve Diğer Uluslararası Anlaşmaların İç Hukuktaki Yeri Bağlamında 2004 Değişikliğinin Beraberinde Getirdiği Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri", MÜHFHAD, C. 22, S. 1, 2004, s. 131, 146, dn. 35. Kanaatimizce Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'nın bir hükmünü devre dışı bırakacak şekilde sözleşme hükümlerini yorumlaması mümkün değildir. Fakat sözleşmelerle Anayasa arasında bir ihtilafın oluşmaması adına bir ön denetim ve onay sisteminde revizyon gibi hususlar önerilmektedir. **Bilgin**, s. 147, 151.

A. Karşılaştırmalı Hukuk Mevzuatında Oy Hakkı

Türkiye'deki seyrin aksine, dünya genelinde tutuklu ve hükümlülerin oy hakkına yönelik trendin özgürlükçü olduğu söylenebilir. Zaman içerisinde, hükümlü ve tutuklulara hiç oy hakkı tanımayan devletlerin kısmen de olsa bu hakkı tanımaya başladığı, mevcut sınırlamaların ya tümüyle ortadan kaldırıldığı ya da şartlarının oldukça sıkılaştırıldığı müşahede edilebilmektedir.^{107,108} Bu hususta, aşağıda da değinileceği üzere, AİHM ve Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihatlarının ve ulusal Anayasa Mahkemelerinin de önemli bir rolü bulunmaktadır.¹⁰⁹

Mevcut uygulamaların değerlendirilmesinden önce, bir hususun önemle altının çizilmesi gerekir. Salt bir devletin mevzuatında hükümlülerin oy kullanabileceğine yönelik bir düzenlemenin bulunması, hükümlülerin gerçekten de oy hakkının bulunduğu anlamına gelmez. Eğer pratikte hükümlülerin oy kullanabileceği bir mekanizma mevcut değil ise (infaz kurumunda sandık kurulmaması gibi) ya da hükümlülerin oy kullanması çeşitli nedenlerle çok güçleştiriliyor ise (hükümlülerin büyük bir bölümüne seçim çevresi dışında bulduklarından bahisle oy kullandırılmaması gibi) bu durumda hükümlülerin oy haklarının sınırlandırıldığı kabul edilmelidir.¹¹⁰ Bu çalışmanın konusu böyle pratik güçlükleri ele almak olmadığından, ağırlıklı olarak mevzuat temelli bir inceleme yapılacaktır.

107 Tom **Theuns**, “A Comparative Study on the Right to Vote for Convicted Prisoners, Disabled Persons, Foreigners and Citizens Living Abroad, Ethos Work Package” C. 3: “Law as or Against Justice for All?”, Brüksel 2020, s. 104; Martina **Prpic**, Prisoners’ Voting Rights in European Parliament Elections, b.y. European Parliamentary Research Service, 2023, s. 7 vd. Aynı yönde bkz. **Anayurt**, s. 571.

108 Afrika'daki gelişmeler için bkz. **Africa Criminal Justice Reform (ACJR)**, The Right of Prisoners to Vote in Africa (Factsheet 17), 2019, s. 2 vd. Rapordan da takip edilebileceği üzere, pek çok Afrika ülkesinde hükümlülerin oy hakkına kavuşması geçtiğimiz 15 yıllık süreçte ve büyük oranda Anayasa Mahkemesi kararları ile olmuştur. Ayrıca bkz. Adem Kassie **Abebe**, “In Pursuit of Universal Suffrage: The Right of Prisoners in Africa to Vote”, The Comparative and International Law Journal of Southern Africa, C. 46, S. 3, 2013, s. 410 vd.

109 AİHM kararlarının hükümlülerin oy hakkı bağlamında neden olduğu reform hareketlerine yönelik müşahhas bir çalışma için bkz. Ergül **Çeliksoy**, “Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights in Prisoners’ Right to Vote Cases”, Human Rights Law Review, C. 20, 2020, s. 560 vd.

110 Bu hususta Andorra örneğine yönelik eleştiriler için bkz. Shai **Dothan**, “Comparative Views on the Right to Vote in International Law: The Case of Prisoners’ Disenfranchisement”, S. 64, 2016, Courts Working Paper Series, s. 6. Aynı şekilde Peru'da tutukluların oy kullandırılması için sandık kurulmadığına dair bkz. **PRI**, s. 3.

Karşılaştırmalı hukukta, hükümlülerin oy hakkı bakımından genel olarak üç farklı yolun izlendiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki, *hükümlülerin oy hakkını hiçbir şekilde kısıtlamamak* ve onları diğer bireyler ile aynı şekilde oy hakkından yararlandırmaktır.¹¹¹ Günümüzde Avrupa devletlerinin büyük bölümü¹¹² (Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, İrlanda, Litvanya, Letonya, Makedonya, Norveç, Sırbistan, Slovenya, İspanya, İsveç ve İsviçre) bu prensibi benimsemiştir. Mevzuatında belli suçları işleyen hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılmasına ilişkin hükümler yer alsa da uygulamada bu kuruma neredeyse hiç başvurmayan Almanya^{113,114} da kanaatimizce bu kapsamda değerlendirilmelidir.

İkinci yöntem, *hükümlülerin hiçbirini oy hakkından yararlandırmamaktır*¹¹⁵ (Bulgaristan, Estonya, Ermenistan, Rusya vd.). Bu kapsamdaki devletlerden bazılarında tutuklulara da oy hakkı tanınmamaktadır (Belarus, Kenya, Mozambik).¹¹⁶

İlk iki kategorideki devletler ya tamamen serbestliği ya da tamamen yasaklamayı tercih ettikleri için bu sistemlere dair detaylı bir izaha da ge-

111 **PRI**, s. 4 vd.

112 **European Commission for Democracy Through Law** (Venedik Komisyonu), Report on Electoral Law and Administration in Europe, Strasbourg 2020, s. 11.

113 Bkz. **Venedik Komisyonu Raporu**, s. 12; Almanya'da kural olarak hükümlülerin oy kullanmasına yönelik bir sınırlama bulunmamaktadır. Ancak Al. CK'da her suç bakımından değil, belli bir ağırlığı ve konusu olan suçlar oy hakkının sınırlandırılması ön plana çıkmaktadır. Al. CK § 92a hükmü uyarınca barışa ihanet, vatana ihanet ve demokratik hukuk devletini tehlikeye düşürme başlığı altında düzenlenen suçlardan (§ 81-91); § 101 hükmü uyarınca, devlet sırlarının açıklanması, casusluk ve devletin dış güvenliğini tehlikeye düşürme başlığı altında düzenlenen suçlardan (Al CK § 93-100a), § 102/2 hükmü gereğince yabancı devletin organ ve temsilcilerine karşı saldırı suçu (§ 102), § 108c hükmü uyarınca seçim güvenliğine yönelik suçlardan (§ 107 seçimleri engelleme, § 107a seçim sırasında yapılacak sahtecilik, § 108 seçmenin zorlanması, § 108b seçmene rüşvet verme), § 108e/5 hükmüne göre milletvekilinin rüşvet alması veya milletvekiline rüşvet verme (§ 108e) suçundan, § 109i hükmü bakımından savunma araçlarına karşı sabotaj fiilleri (§ 109e) ve güvenliği tehdit eder nitelikteki istihbarat hizmeti suçundan (§ 109f) hapis cezasına çarptırılan kişilerin oy hakkı mahkeme kararına bağlı olarak sınırlandırılabilir. Bernd von **Heintschel-Heinegg**, BeckOK StGB, 60. Baskı, 2024, § 45, Kn. 2-3.

114 Almanya'da hükümlülerin infazından sonra oy hakkının kullanılmasını engelleyen Alman Ceza Kanunu § 45(5) hükmünün, neredeyse hiç uygulanmadığına değinilmektedir. Buna ilişkin hüküm uygulanmasa bile Alman Anayasası'na aykırı olduğu yönünde ciddi itirazların olduğundan da bahsedilmektedir. **Sobota**, s. 253.

115 **PRI**, s. 4 vd.; **Prpic**, s. 5; **Dothan**, s. 9.

116 **ACJR**, s. 3 vd.; **Venedik Komisyonu Raporu**, s. 11.

rek bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı üçüncü gruptaki devletlerde, hükümlülerin yalnızca bir kısmının oy hakkından yararlandırılmaması söz konusu olmaktadır (Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, İspanya).¹¹⁷ Bu sınırlamanın ne şekilde yapılacağı ve hangi hükümlüler oy kullanabilirken hangilerinin kullanmasının engelleneceği konusunda neredeyse her hukuk sisteminde farklı bir düzenlemenin mevcut olduğu söylenebilir. Bu farklı uygulamaların kısaca ifade edilmesinde yarar vardır.

Yalnızca bazı hükümlülerin oy hakkını sınırlandıran hukuk sistemlerinde, bu sınırlama genellikle ya *cezanın ağırlığına* ya da işlenen *suçun mahiyetine* ilişkindir. Bazı örneklerde ise her iki kriterin birlikte göz önüne alındığı görülmektedir. İşlenen suçun mahiyetine yönelik kriterler de kendi içinde farklılaşabilmektedir. Kimi durumlarda yalnızca belli suç tiplerinden ya da belli bir hukuki değeri ihlal eden suçlardan dolayı hapis cezasına mahkumiyetin bir sonucu olarak doğabilir iken, kimi durumlarda ise suçun kasten veya taksirle işlenmiş olması önem kazanmaktadır. Bu hususta bazı örneklerin ifade edilmesi yararlı olacaktır.

Hükümlülerin bir bölümünün oy hakkının sınırlandırılmasını öngören sistemlerden ilki, *suçun mahiyet ve muhtevasına göre* ayrıma gidilmesidir. Bu düşünceye göre, yalnızca bir suçun işlenmesi ya da bu suçtan dolayı hükümlünün ceza infaz kurumunda bulunması oy hakkının sınırlandırılması için bir gerekçe olamaz. İşlenen suçun haksızlık içeriği itibarıyla oy hakkının kötüye kullanımıyla ilişkilendirilebilmesi gerekir. Bunun için de işlenen suçun ya doğrudan seçim suçlarından olması ya da hükümlünün ülkesine ya da işgal ettiği kamusal makama sadakatsizliğini ifade eden bir suç olması gerekir.

Bu düşünce tarzı, aşağıda ele alınacak AIHM içtihadı ile de uyum içinde olduğu için, oy hakkının sınırlandırıldığı Avrupa ülkelerinin tamamına yakınında bu yönde düzenlemeler mevcuttur. Söz gelimi Avusturya'da, hükümlülerin oy hakkı, ceza infaz kurumunda buldukları süre boyunca sınırlandırılmakta olup; oy hakkının sınırlandırılması yalnızca oy hakkının kötüye kullanılmasıyla ilişkilendirilebilecek suçların işlenmesi

117 Prpic, s. 5.

(vatana ihanet, ordu mensuplarına saldırı, cumhurbaşkanına suikast, soykırım vb.) halinde ortaya çıkmaktadır.^{118,119} Benzer şekilde Hollanda’da, hükümlünün oy hakkının sınırlandırılması, yalnızca yasama organına karşı işlenen suçlardan birinin işlenmesi ve hükümlü hakkında en az 1 yıl hapis cezasına hükmedilmesi halinde ortaya çıkmaktadır.¹²⁰ Belçika’da yalnızca Seçim Kanunu’nda tanımlı olan belli suçların işlenmesi halinde oy hakkının sınırlandırılması yoluna gidilmektedir.¹²¹ Oy hakkının sınırlandırılmasına neden olacak suçların kapsamı değişmekle birlikte, özellikle Avrupa’da, AİHM içtihadı ile de uyumlu olarak, işlenen suçun mahiyetinin yaygın olarak temel kriter kabul edildiği görülmektedir. Yukarıda zikredilenler dışında Almanya, Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi örneklerde aynı yönde düzenlemeler mevcuttur.¹²²

Bazı devletlerin ise işlenen suçun mahiyetine değil, *cezanın ağırlığına göre* oy hakkının sınırlandırılması yoluna gittiği müşahede edilmektedir. Bu düşünceye göre, her ne kadar hükümlünün suç işlediğine dair kesinleşmiş bir mahkeme kararının varlığı onun oy hakkının belli bir süre sınırlandırılması için bir gerekçe olarak kabul edilebilirse de, orantılılık ilkesi uyarınca bu sınırlama her suç bakımından değil, yalnızca belli bir önemi haiz suçlar bakımından ortaya çıkabilmelidir. Bu bağlamda gerek soyut cezanın alt sınırı gerekse somut cezanın miktarına göre bir ayrıma gidilebilmesi mümkündür.

Söz gelimi Lüksemburg’da, cezanın ağırlığına göre, hükümlünün belli sürelerle ya da ömür boyu oy hakkından mahrum edilebilmesi mümkündür.¹²³ Aşağıda daha detaylı olarak ele alınacağı üzere İtalya’da belli bir süreyi aşan hapis cezaları oy hakkının sınırlandırılmasına yol açmaktadır.

118 Veronika **Apostolovski**/Markus **Möstl**, “Right to Vote - National Report Austria”, Brussels 2020, Ethos Work Package 3.4: Law as or Against Justice For All, s. 25.

119 Esasen Avusturya’daki eski düzenleme, hemen Türkiye’deki ile oldukça benzer nitelikteydi. Herhangi bir suç tipi zikredilmeksizin, kasten işlenen suçlardan dolayı 1 yıl veya daha fazla hapis cezasıyla cezalandırılan hükümlüler, ceza infaz kurumunda buldukları süre boyunca oy kullanamamakta idi. Buna karşılık, aşağıda incelenecek olan *Frod/Avusturya* davasında verilen ihlal kararı sonrasında, yasal düzenleme bu şekilde değiştirilmiştir.

120 **Theuns**, s. 16, 17.

121 **Prpic**, s. 5.

122 **Dothan**, s. 6-7.

123 **Prpic**, s. 8.

Romanya'da¹²⁴ bu sınır 2 yıl, Polonya'da¹²⁵ ve Yeni Zelanda'da¹²⁶ 3 yıl olarak belirlenmiştir. Her ne kadar kanunda bir süre sınırlamasından açıkça söz edilmese de, Türkiye'nin de oy hakkının sınırlandırılmasını yalnızca hapis cezası ceza infaz kurumunda infaz edilen hükümlülerle sınırlandırması hasebiyle, bu kategoride kabul edilmesi mümkündür.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, oy hakkının sınırlandırılması her zaman hapis cezasının varlığını ya da hükümlünün bilfiil ceza infaz kurumunda olmasını gerektirmemektedir. Oy hakkının sınırlandırılması genellikle hapis cezasına bağlı bir sonuç olarak ortaya çıktığından, hukuk sistemlerinin kahir ekseriyetinde cezanın infazının toplumsal ortamda gerçekleştirildiği hallerde hükümlünün oy hakkı sınırlandırılmamaktadır. Buna karşılık, oy hakkının sınırlandırılmasına bir güvenlik tedbiri olarak hâkim tarafından ayrıca hükmedildiği Belçika, Tunus ve Etiyopya gibi örneklerde, hükümlünün oy hakkı seçenek yaptırımla birlikte de sınırlandırılabilir. ¹²⁷ Brezilya ve Kuveyt gibi bazı ülkelerin hukuk sistemlerinde ise, hapis cezası ile diğer ceza türleri arasında bir ayırım gözetilmesizin, bütün hükümlülerin oy hakkından belli süreyle mahrum edilmesi yoluna gidilmektedir. ¹²⁸

Hükümlünün ceza infaz kurumundan (koşullu salıverilmeyle ya da bihakkın) tahliye olması bütün hukuk sistemlerinde oy hakkını kendiliğinden yeniden kazanacağı anlamına gelmemektedir. ABD'nin çok sayıda eyaleti¹²⁹, İtalya, Belçika, Polonya, Lüksemburg gibi birçok devletin hukuk sistemlerinde hükümlünün tahliyesinden sonra belli bir süreyle ya da

124 **Dothan**, s. 6.

125 **Prpic**, s. 9.

126 Yeni Zelanda hukukuna ilişkin açıklamalar için bkz. **Robins**, s. 165, 196. Esasen, mezkur çalışmadan sonra Yeni Zelanda'da seçim yasası iki kez değişmiş ve yukarıda zikredilen 3 yıl sınırı 2020 yılında ihdas edilmiştir. Bu hususta ayrıca bkz. "Prisoner voting bill passes in chaotic night at Parliament", Katie **Scother**, <https://www.rnz.co.nz/news/political/419769/prisoner-voting-bill-passes-in-chaotic-night-at-parliament>, E.T. 28.02.2024.

127 **PRI**, s. 4.

128 **PRI**, s. 4.

129 2023 yılı verileri itibarıyla, ABD'de yalnızca 3 eyalette hükümlüler ceza infaz kurumunda olsalar dahi oy haklarını kullanabilirler. 23 Eyalette hükümlüler oy kullanma haklarını yalnızca infaz kurumundayken kullanamazlar. Tahliye sonrasında oy haklarını geri alırlar. 14 Eyalette ise hükümlüler oy hakkını hem infaz kurumundayken hem de koşullu salıverildiklerinde bihakkın tahliye tarihine değin kaybederler. Bu süre sonunda oy hakkına tekrar kavuşmuş olurlar. Geriye kalan 11 eyalette hükümlüler, oy kullanma haklarını, hem ceza infaz kurumunda iken hem de salıverilme sonrasında süresiz olarak kaybetmektedirler. Bu eyaletlerin bazılarında ise

kimi durumda ömür boyu süren oy hakkından yasaklılık halleri mevcuttur.¹³⁰

Bazı hukuk sistemlerinde, yapılacak seçimin mahiyeti bakımından da bir ayrıma gidilebilmektedir. Söz gelimi Ukrayna’da, hükümlüler oy hakkını haiz olmakla birlikte, yerel seçimlerde oy kullanamamaktadırlar. Zira ceza infaz kurumunda buldukları süre içerisinde, mutad olarak yaşadıkları semtin ya da şehrin bir sakini olarak kabul edilmemektedirler. Keza Çek Cumhuriyeti ve Litvanya’da da hükümlüler, yerel meselelerin bir parçası olmadıkları için, yerel seçimlerde oy kullanamamaktadır.¹³¹

Değerlendirilmesi gereken bir diğer konu ise oy hakkının ne şekilde sınırlandırılabilirdir. Bu hususta iki yoldan birine başvurulabilmektedir. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu bazı sistemlerde, kanunda öngörülen şartlar ortaya çıktığında hükümlünün oy hakkı, geçici veya kalıcı olarak, kendiliğinden sınırlandırılmaktadır (Türkiye, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Estonya vd.).¹³² Buna karşılık bazı sistemlerde, hükümlünün oy hakkı, mahkûmiyet kararıyla birlikte ya da ondan bağımsız olarak, hâkim kararıyla sınırlandırılmaktadır (Hollanda, Almanya, Polonya).¹³³ Aşağıda inceleneceği üzere, AİHM kararlarının etkisiyle, hâkim kararının bir koşul olarak aranmasının yaygınlaştığı görülmektedir. Söz gelimi Avusturya’da, *Frodl v. Avusturya* kararını müteakiben¹³⁴, oy hakkının sınırlandırılması için hâkim kararı gerektiği yönünde kanuni düzenleme yapılmıştır.

Nihayet, Avrupa Birliği’ndeki gelişmelerden, Türkiye’nin aday ülke sıfatını haiz olması hasebiyle, kısaca söz etmek yerinde olacaktır. Avrupa Birliği yasama organları tarafından, henüz özel durumdaki bireylerin (engelliler, başka ülkede yaşayanlar ve hükümlüler gibi) oy haklarını koruma altına alan ve bütün üye devletleri bağlayan bir norm ihdas edilmemiştir.¹³⁵ Bununla birlikte, Avrupa Parlamentosu’nun 2022 yılında kabul ettiği 2020/2220(INL) sayılı ilke kararında (resolution), Avrupa Parlamentosu

oy hakkının yeniden tesis edilebilmesi için valinin af yetkisini kullanması gerekmektedir. bkz. Felon Voting Rights, <https://www.ncsl.org/elections-and-campaigns/felon-voting-rights>, E.T. 20.03.2024.

130 Abebe, s. 412; Venedik Komisyonu Raporu, s. 11; PRI, s. 6.

131 PRI, s. 3.

132 Prpic, s. 5 vd.

133 Theuns, s. 17 vd.; Dothan, s. 7.

134 Karar ile kanun değişikliği arasındaki ilişkiye yönelik tespitler için bkz. Apostolovski/Möstl, s. 22.

135 Prpic, s. 3-4.

seçimlerinde başka gruplarla birlikte hükümlülerin de diğer vatandaşlardan farksız bir biçimde oy hakkına sahip kılınmaları çağrısında bulunulmuştur.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, 2015 yılında verdiği *Thierry Delvigne v. Commune de Lesparre Médoc and Préfet de la Gironde*¹³⁶ kararında, hükümlülerin oy hakkının, ancak işlenen suçun mahiyeti ve ağırlığı ile cezanın süresi de dikkate alınmak suretiyle sınırlandırılabilceği (ve bu kriterler olmaksızın genel bir yasaklama yoluna gidilemeyeceği) yönünde hüküm kurmuştur.

B. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Oy Hakkı ve Bu Hakkın Sınırlandırılmasına Yönelik Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı

Bireylerin oy hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 1 no.lu Protokol'ün "Serbest Seçim Hakkı" başlıklı 3. maddesinde düzenlenmiştir. Hükme göre "*Yüksek Sözleşmeciler Tarafından, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde makul aralıklarla gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.*" Madde hükmü önceleri, bireylere sübjektif bir hak tesis etmediği, sadece sözleşmeye taraf devletlerin seçimlerde riayet edecekleri taahhütleri ele aldığı yönünde dar yorumlanmaktaydı.¹³⁷ Daha sonra *Mathieu-Mohin ve Clerfayt v. Belçika* davasında bu dar yorumdan ayrılarak madde hükümünden bireylerin de oy hakkın düzenlendiği sonucuna ulaşılmıştır.¹³⁸

Her ne kadar ilgili hükümde serbest seçimlerde oy kullanacak olan bireylerin oy hakkına yönelik olarak bir sınırlamanın yapılabileceğinden söz edilmemiş ise de, AİHM bu hakkın sınırsız olmadığını kabul etmektedir. Mahkeme'ye göre bu hakka yönelik zımni sınırlamalar mevcut olup¹³⁹, bu sınırlamaların kapsamının belirlenmesinde devletlere geniş bir takdir yetkisi tanınmalıdır.¹⁴⁰ Bu husus takdir payı doktrini olarak da ifade edilmektedir.¹⁴¹

136 AB Adalet Divanı, *Thierry Delvigne/Commune de Lesparre Médoc and Préfet de la Gironde*, C-650/13, 06.10.2015.

137 **Aydın**, s. 73.

138 **Şirin**, s. 293.

139 AİHM, *Mathieu-Mohin ve Clerfayt/Belçika*, 9267/81, 02.03.1987.

140 AİHM, *Söyler/Türkiye*, 29411/07, 17.09.2013.

141 Mahkemenin içtihatlar yoluyla geliştirmiş olduğu bu doktrinin sözleşmeye taraf devletlerin hepsinde aynı standartta uygulandığı sonucuna ulaşılamaz. Sözleşmeye taraf devletin takdiri, birtakım koşullar altında genişleyebilmekte ya da dar hale gelebilmektedir. **Aydın**, s. 77; Aynı yönde bkz. **Karakaş Doğan**, s. 115.

Bu hakkın sınırlandırılmasına yönelik prensipleri izah etmeden önce belirtmelidir ki, bu hak *yalnızca yasama organının belirlenmesine yönelik seçimleri* kapsamaktadır. Söz gelimi *Moohan ve Gillon v. Birleşik Krallık*¹⁴² kararına konu olan olayda başvurucular, ceza infaz kurumunda bulunmaları nedeniyle 18.09.2014 tarihinde İskoçya’da yapılan bağımsızlık referandumunda oy kullanamamışlardır. Başvuruyu ele alan Mahkeme, ek 1 no.lu Protokol’ün 3. maddesinde herhangi bir muğlaklık bulunmadığını ve bu madde ile teminat altına alınan hakkın yalnızca yasama organını belirlemeye yönelik serbest seçimlere ilişkin olduğunu ve referandumları kapsamadığını kabul etmiştir (§40). Hatta İskoçya’nın bağımsızlığını kazanması, dolaylı yoldan yasama organının kuruluşunu etkileyecek olsa dahi, bu durum, referandumun 3. madde ile koruma altına alındığı anlamına gelmez (§41). Bu gerekçeyle Mahkeme, davanın ek 1 no.lu Protokol’ün 3. maddesi kapsamında olmaması nedeniyle başvuruyu *kabul edilemez* bulmuştur. Aynı şekilde, Anayasa’yı değiştirmeye yönelik referandumlar da bu kapsamda mütalaa edilemezler.¹⁴³ Bununla birlikte belirtmek gerekir ki AİHM’e göre, Avrupa Parlamentosu seçimleri de yasama organı seçimi olarak kabul edilmelidir ve bu anlamda 3. maddenin koruması kapsamındadır.¹⁴⁴

Bunun yanında, bireylerin oy hakkının ihlal edildiği yönündeki bir tespit yapılabilmesi, hükümlünün oy hakkının daha önce gerçekleşmiş olan bir seçimde sınırlandırılmış olmasını gerektirmektedir. Bir başka deyişle, başvurucular, yalnızca kanunda -kendi durumlarıyla örtüşen- bir oy hakkı sınırlaması bulunduğu bahisle AİHM’e başvuramazlar. Nitekim Mahkeme, *Dunn ve diğerleri v. Birleşik Krallık*¹⁴⁵ kararında henüz gerçekleşmemiş olan bir seçimde oy kullanamayacak olmaları dolayısıyla oy haklarının ihlal edildiğini öne süren başvurucular bakımından yapılan başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle *kabul edilemez* bulmuştur.

142 AİHM, *Moohan ve Gillon/Birleşik Krallık*, 22962/15 ve 23345/15, 13.06.2017.

143 AİHM, *Mathieu-Mohin ve Clerfayt/Belçika*, § 57.

144 AİHM, *Ochetto/İtalya*, 14507/07, 12.11.2013. Mahkeme bu şekilde bir karar ortaya koysa da doktrinde ileri sürülen bir görüşe göre, seçmenlerin seçmen kütüğünde olmasının mecburiyet arz ettiği, oylama evvelinde siyasi katılımcıların leh ve aleyhte propaganda yaptıkları, pusulada evet-hayır-boykot-geçersiz oy verme tercihleri bağlamında bir seçme fiilinin icra edildiği gerekçeleriyle referandumun da serbest seçim kapsamında değerlendirilmesi gerekir. *Şirin*, s. 297.

145 AİHM, *Dunn ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 7408/09, 566/10, 578/10 vd., 13.05.2014.

AİHM, oy hakkına yönelik sınırlamaların ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesine aykırılığını değerlendirirken, ilk kez *Mathieu-Mohin ve Clerfayt v. Belçika* kararında ortaya koyduğu ve daha sonra da sürdürdüğü ikili testi uygulamaktadır: Oy hakkına yönelik sınırlamanın *orantılı olması* ve *meşru bir amaca yönelmesi* gerekir. Her iki kriterden de ne anlaşılması gerektiği aşağıda karar örnekleri ile izah edilecektir.

AİHM'in (ve selefi olan Komisyon'un) hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılmasına ilişkin verdiği kararlar iki grupta toplanabilir. Bunlardan ilki, oy hakkının, mahkûmiyet kararına da hükmeden hâkim kararıyla ve bireysel olarak sınırlandırıldığı, ikinci grup ise bu hakkın kanunla genel olarak sınırlandırıldığı durumlara ilişkindir. Türkiye, genel bir sınırlama öngören mevzuatı uyarınca ikinci grupta yer almaktadır.

Oy hakkının hâkim kararıyla ve bireysel olarak sınırlandırıldığı durumlar bakımından AİHM'in gerçekten de taraf devletlerin yetkili makamlarına geniş bir takdir yetkisi tanıdığı görülmektedir. Söz gelimi Komisyon, *H. v. Hollanda*¹⁴⁶ kararında, *vatandaşlığa aykırı davranışları* dolayısıyla cezalandırılan başvuruçuların, oy haklarının sınırlandırılmasını takdir yetkisi içinde görerek, başvuruyu kabul edilemez bulmuştur. Aynı şekilde, *M.D.U v. İtalya*¹⁴⁷ kararında Mahkeme, yerel mahkeme tarafından parlamento üyesi olan ve dolandırıcılık suçundan dolayı mahkûmiyet hükmüyle birlikte hükümlünün oy hakkının 2 yıl boyunca sınırlandırılmasını 3. maddeye aykırı olarak mütalaa etmemiştir. Mahkeme'ye göre yerel makamlar, *demokratik düzenin korunması* meşru amacı doğrultusunda bu kararı vermişlerdir ve bu nedenle 3. maddenin ihlali söz konusu değildir. Mahkeme, yakın geçmişte verdiği *Kalda v. Estonya*¹⁴⁸ kararında, her ne kadar Estonya Ceza Kanunu'nda, ceza infaz kurumunda bulunan bütün hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılabilmesini sağlayacak bir hüküm bulunması endişe doğuracak nitelikte ise de, oy hakkının sınırlandırılmasına somut olay hakiminin karar vermesi ve hâkimin kararında bu tedbirin orantılılığını yeterli düzeyde tartışmış olması nedeniyle 3. maddenin *ihlal edilmediğine* karar vermiştir.

146 AİHM, H/Hollanda, 9914/82, 04.07.1983.

147 AİHM, M.D.U/İtalya, 58540/00, 26.04.2000.

148 AİHM, Kalda/Estonya, 14581/20, 06.12.2022.

AİHM'in hükümlülerin oy hakkının kanunla ve genel olarak sınırlandırılmasına yönelik ilk ve kendisinden sonra gelen kararlara dayanak teşkil eden kararı, *Hirst v. Birleşik Krallık* kararıdır.¹⁴⁹ Mezkûr kararında, kasten öldürme suçunu işleyen ancak ağır kişilik bozukluğu yaşadığı için cezası indirilen başvuru, ceza infaz kurumunda bulunduğu süreçte, 1983 Seçim Kanunu'nun 3. maddesinde yer alan ve bütün hükümlüleri ceza infaz kurumunda buldukları sürece oy kullanma hakkından mahrum eden hüküm uyarınca, oy kullanamamıştır. Ulusal makamlara yaptığı başvurular ve açtığı dava reddedilen başvuru AİHM'e başvurmuştur.

Davayı ele alan Mahkeme, öncelikle konuya ilişkin temel prensipleri ortaya koymuştur. Hükümetin, oy hakkının bir *ayrıcalık* olduğu ve ceza mahkumiyeti ile kaybedildiği yönündeki savunmasına itibar etmeyen Mahkeme, oy hakkının bir temel hak olduğunu kabul etmiştir (§59). Bununla birlikte bu hak sınırsız değildir. Taraf devletler oy hakkını sınırlandırma yetkisine sahip olmakla birlikte, bu hakkın özünü zedeleyecek ya da onu pratikte uygulanamaz hale getirecek sınırlamalar yapamazlar. Bu kapsamda, yapılacak olan sınırlamalar kanuni bir amaca matuf ve orantılı olmalı, serbest seçimlerde halkın özgür iradesinin tespitini sağlamaya yönelik ve onunla çelişmeyen bir nitelik taşımalıdır. Oy hakkına getirilecek olan her sınırlama, bir şekilde halkın iradesinin sandığa yansımaları güçleştirdiği için, sınırlamaların muhakkak gerekli ve ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesindeki amaçlarla uyumlu olması gerekir. Toplumda ne kadar çok kişi veya grubun serbest seçimlere katılması engellenirse, serbest seçimler sonucunda oluşacak siyasi iktidarın ve iktidarın yapacağı kanuni düzenlemelerin meşruiyeti de o denli şüpheli hale gelecektir (§60-62).

Bu prensipleri somut olaya uygulayan Mahkeme, öncelikle meşru amaç bakımından değerlendirme yapmıştır. Mahkeme, hükümetin, oy vermenin bir ayrıcalık olduğu ve hapis cezasının özgürlüğün kısıtlanmasının ötesinde -oy hakkından mahrumiyet gibi- sonuçlarının olması gerektiği yönündeki savunmasına itibar etmemiştir. Bununla birlikte Mahkeme, her

149 Esasen, *Hirst/Birleşik Krallık* kararından bir yıl önce verilen *Aziz/Kıbrıs* kararının, *Hirst* kararının da temellerini attığı söylenebilir. GKRY vatandaşı olan ve Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kontrolündeki topraklarda yaşayan başvuruçunun Türk olması nedeniyle oy hakkından mahrum bırakılması AİHM tarafından ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlali olarak kabul edilmiştir. Mahkeme'ye göre, oy hakkının sınırlandırılması konusunda taraf devletler geniş bir takdir yetkisinden yararlanmakla birlikte, bu yetki *kitlesel bir oy yasağına dönüştürülemez*. AİHM, *Aziz/Kıbrıs*, 69949/01, 22.06.2004. Mahkeme, aşağıda izah edileceği üzere, bir yıl sonra *Hirst* kararında aynı düşüncüyü hükümlülere de uyarlamış ve kitlesele olarak hükümlülerin de oy hakkından mahrum edilemeyeceğine hükmetmiştir.

ne kadar oy hakkının sınırlandırılması ile bu amaçlara erişilip erişilemeyeceği şüpheli olsa da, hükümetin hukukun üstünlüğünün korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi şeklindeki amaçlarını meşru amaç olarak kabul etmiş ve bu durumu bizatihi ihlal sebebi saymamıştır (§74-75).

Orantılılık değerlendirmesinde ise Mahkeme, istisnai durumlar dışında bütün hükümlüleri kapsayan; hükümlülerin kişisel özellikleri, işledikleri suçun ağırlığı, niteliği, cezalarının ağırlığı gibi hiçbir unsuru dikkate almayan ve [hakim kararına gerek duyulmaksızın] kendiliğinden bütün hükümlülere uygulanan bir hükmün orantılı olduğunun düşünülmemeyeceğini kabul etmiştir (§76-85). Bu gerekçelerle mahkeme, on ikiye karşı beş oyla, ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinin *ihlal edildiğine* karar vermiştir.

Hirst v. Birleşik Krallık kararını takip eden *Greens ve M.T v. Birleşik Krallık*¹⁵⁰ kararında Mahkeme, *Hirst v. Birleşik Krallık* kararında ortaya koyduğu içtihadı uygun bir yasal düzenlemenin yapılmamış olması ve ihlal nedeninin varlığını sürdürmesi nedeniyle ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bunun yanında, bu konuya ilişkin önüne gelen çok sayıda ihlal iddiasının varlığını da gözeterek pilot karar usulünü işletmiş, Birleşik Krallık hükümetine 6 ay içinde *Hirst v. Birleşik Krallık* kararında öngördüğü içtihadı uygun bir düzenleme yapma yükümlülüğünü tahmil etmiştir. Gerekli hukuki düzenlemenin yapılmamış olması nedeniyle Mahkeme, daha sonra önüne gelen *Firth ve diğerleri v. Birleşik Krallık*¹⁵¹ ve 1015 hükümlünün başvurularının birlikte değerlendirildiği *McHugh ve diğerleri v. Birleşik Krallık*¹⁵² kararlarında *Greens ve M.T* kararından ayrılmayı gerektirir bir durum olmadığından bahisle ihlal kararları vermiştir.¹⁵³

150 AİHM, *Greens ve M.T/Birleşik Krallık*, 60041/08, 23.11.2010. Aynı minvalde AİHM, *Mclean ve Cole/Birleşik Krallık*, 12626/13 ve 2522/12, 11.06.2013.

151 AİHM, *Firth ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 47784/09 vd., 12.08.2014.

152 AİHM, *McHugh ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 51987/08 vd., 10.02.2015.

153 Birleşik Krallık ile AİHM içtihadı arasındaki uyumsuzluk kısmen de olsa günümüze kadar da varlığını sürdürmüştür. Birleşik Krallık hükümetleri, AİHM kararlarına karşı büyük bir tepki ve direnç göstermiştir. Özellikle dönemin başbakanı David Cameron'un "*hükümlülere oy hakkı tanıdığını düşünmek dahi midemi kaldırıyor*" sözleri, o dönemin hissiyatının anlaşılması bakımından önemlidir. Süreç içerisinde belli adımlar atmış ise de hükümlülerin önemli bir bölümüne oy hakkı tanımamayı sürdürmüş ve mevzuatını AİHM içtihadı ile bütünüyle uyumlu hale getirmemiştir. Bu hususta daha geniş bilgiler için bkz. Neil **Johnston**, "Prisoners' Voting Rights, Research Briefing", S. 7461, 2023, House of Commons Library, s. 15 vd. Ayrıca bkz. **CRG Murray**, "Playing for Time: Prisoner Disenfranchisement Under the ECHR

İlerleyen dönemde Mahkeme, *Ramishvili v. Gürcistan* kararında, Gürcistan Anayasası'nın 28. maddesinin 2. fıkrasında yer alan ve Birleşik Krallık hukukundaki düzenlemeye benzer şekilde ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin oy kullanamayacağına yönelik genel yasaklamanın, ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlalini teşkil ettiğini kabul ederek içtihadını sürdürmüştür. Bu karar Gürcistan'da oy hakkı reformlarının yapılmasına ve mevcut sınırlamaların ortadan kaldırılmasına neden olmuştur.¹⁵⁴

*Frodl v. Avusturya*¹⁵⁵ kararında AİHM, Avusturya Seçim Kanunu'nun 22. maddesinde yer alan “*Kasten işlenen bir suçtan dolayı hakkında en az 1 yıl hapis cezasına hükmedilen hükümlülerin... oy veremeyeceği...*” yönündeki hüküm bakımından aynı değerlendirmeyi yapmıştır. Dikkat edilirse (mülga) Avusturya mevzuatında, Birleşik Krallık mevzuatındaki gibi kanunla öngörülen genel bir sınırlama mevcuttur. Buna karşılık, Birleşik Krallık hukukundan farklı olarak, suçun kasten işlenmesi ve en az 1 yıl somut cezaya hükmedilmesi şeklinde iki sınırlama öngörülmüştür. Ayrıca, mahkumiyete hükmeden hâkimin, Avusturya Ceza Kanunu'nun 44. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, hükümlünün ceza mahkumiyetinin bir sonucu olarak oy hakkından mahrum edilmesini uygulamama yetkisi de mevcuttur.

Bütün bu farklılıklara rağmen Mahkeme, mevcut düzenlemenin *Hirst* kararında ortaya koyduğu standartları karşılamaya yetmediğini kabul etmiştir. Mahkeme'ye göre davanın koşullarını dikkate almayan, işlenen suç ile oy hakkından mahrumiyet arasında bir ilişkinin kurulamadığı ve hâkim kararına dayanmayan genel nitelikli sınırlandırmaların 3. madde ile uyumlu olduğunun kabulü mümkün değildir. Bu gerekçelerle Mahkeme, altıya karşı bir oyla, ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinin *ihlal edildiğine* karar vermiştir.

Scoppola v. İtalya kararında ise İtalyan hukukunda oy hakkının sınırlandırılmasına yönelik düzenlemeler değerlendirilmiştir. İtalyan hukukunda 223/1967 sayılı Kararname uyarınca kamu hizmetinden yasaklı olanlar oy kullanamamaktadırlar. Kamu hizmetinden yasaklılık ise İtalyan Ceza Kanunu'nun 28. maddesi uyarınca -genellikle kamu görevinin kötüye kullanılması suretiyle ya da devlete karşı işlenen- belli suçların ya da

After *Hirst v United Kingdom*”, King’s Law Journal, C. 22, S. 3, 2011, s. 309; **Duff**, s. 6.

154 AİHM, *Ramishvili/Gürcistan*, 48099/08, 31.05.2018. Karar sonrası Gürcistan'da yapılan reformlar için ayrıca bkz. **Çeliksoy**, s. 562 vd.

155 AİHM, *Frodl/Avusturya*, 20201/04, 08.04.2010.

en az 3 yıl hapis cezasına hükmedilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca cezanın belirlenmesinde İtalyan Ceza Kanunu'nun 132 ve 133. maddeleri uyarınca, failin kişisel özellikleri de dahil çok sayıda kriter hâkim tarafından dikkate alınmaktadır.

AİHM'e göre, İtalyan hukukunda oy hakkının sınırlandırılmasına yönelik düzenlemeler, her ne kadar kanunla düzenlenen genel nitelikte bir sınırlama olsa da, bütün hükümlüler bakımından kendiliğinden ortaya çıkan, işlenen suçun ağırlığını ve her davanın özel koşullarını dikkate alan düzenlemeler olduğu söylenemez. Gerek oy hakkının sınırlandırılmasına yönelik düzenlemelerin işlenen suçun mahiyeti ve/veya ağırlığı ile sınırlandırılmış olması gerekse somut cezanın belirlenmesi sırasında hâkimin geniş takdir yetkisi, bu sınırlamaların yalnızca belli bir hükümlü grubu bakımından ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İtalya'da uygulamada hükümlülerin önemli bir bölümünün oy hakkından mahrum olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu gerekçelerle Mahkeme, on altıya karşı bir oyla, ek 1 no.lu Protokol'ün *ihlal edilmediğine* hükmetmiştir.¹⁵⁶

AİHM, Türkiye'de hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılması hususunu da iki kararında ele almıştır. Bunlardan ilki olan *Söyler v. Türkiye* kararında, kasten işlediği karşılıksız çek keşide etme suçundan dolayı ceza

156 Çalışmanın konusunu oluşturmadığından bu hususa geniş yer ayrılmayacak olmakla birlikte, kanaatimizce Scoppola kararı, Mahkeme'nin önceki (ve sonraki) içtihadı ile uyumsuz ve kendi prensipleriyle çelişen bir karardır. Avusturya hukukunda da çok benzer koşullar öngörölmüş olmasına karşın neden Frodl kararında ihlal tespit edilmiş iken bu kararda ihlal bulunmadığı sonucuna varıldığı anlaşılabilir. Aynı şekilde Mahkeme, gerek Scoppola kararından önce gerekse sonra verdiği kararlarda kullandığı *işlenen suçun mahiyeti ile oy hakkının sınırlandırılması gerekliliği arasında doğrudan bağ kurulabilmesi* ölçütünü Scoppola davasında, anlaşılmayan bir nedenle, kullanmamıştır. İtalyan hukukundaki düzenlemeler *herhangi bir suçtan dolayı* oy hakkının sınırlandırılabilmesini, hatta *bu hakkın -hükümlü tahliye olsa dahi- hayat boyu ortadan kaldırılabilmesini* mümkün kılmaktadır. Bu düzenlemelerin teleolojik açıdan ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesiyle telifi mümkün değildir. Bütün bu gerekçelerle Scoppola kararının isabetsiz olduğu kanısındayız.

Scoppola kararının çok sayıda eleştiriyeye maruz kalması, pek çok yazar tarafından bir *geri adım* ya da *çelişki* olarak tanımlanması da bu anlamda şaşırtıcı değildir. Karara yöneltilen eleştiriler için bkz. Marie-Pierre **Granger ve diğerleri**, "Justice in Europe Institutionalized: Legal Complexity and the Rights of Vulnerable Persons", Ethos Work Package: 3 Law as or Against Justice for All, Brüksel, 2020, s. 52; Javier **Jaramillo**, "Scoppola/Italy, (No. 3): The Uncertain Progress of Prisoner Voting Rights in Europe", Boston College International and Comparative Law Review, C. 36, S. 3, 2014, s. 42 vd.; Edward **Lang** "A Disproportionate Response: Scoppola/Italy (No. 3) and Criminal Disenfranchisement in the European Court of Human Rights", American University International Law Review, C. 28, S. 3, 2014, s. 857 vd.

infaz kurumunda bulunan başvuru, cezasının infazı sırasında yapılacak olan seçimlerde oy kullanmak üzere talepte bulunmuş ancak kendisine oy kullanmasının mümkün olmadığı bildirilmiş ve seçimler sırasında oy kullanması engellenmiştir (§5-10). Ayrıca başvuru, her ne kadar 09.04.2009 tarihinde koşullu salıverilmiş ise de, oy kullanma yasağı bi-hakkın tahliye tarihi olan 01.04.2012 tarihine kadar devam etmiş (§11) ve bu nedenle 2011 yılında yapılan genel seçimlerde de oy kullanamamıştır (§24).

Konuyu ele alan Mahkeme, öncelikle oy hakkının sınırlandırılmasına ilişkin yukarıda zikredilen temel prensipleri ortaya koymuş ve *Hirst v. Birleşik Krallık* kararındaki içtihadını hatırlatarak; hükümlülerin, cezalarının süresine ve işlemiş oldukları suçun mahiyetine veya ağırlığına bakılmaksızın, oy kullanmalarının genel bir düzenleme ile engellenmesinin 3. maddeye aykırılık teşkil ettiğini belirtmiştir (§24-35).

Mahkeme, Türk hukukunda oy hakkına yönelik sınırlamaların kapsamını incelemiş ve kasıtlı olarak suç işleyen hükümlüler arasında gerek ceza infaz kurumunda bulunanlar gerek koşullu salıverilenler gerekse cezası ertelendiği için ceza infaz kurumunda bulunmayanların oy kullanmadığını tespit etmiştir. Hükümetin savunmasına göre bu sınırlamanın sebebi, hükümlülerin rehabilitasyonunun sağlanmasıdır. Mahkeme ise bu savunmaya itibar etmemiş ve oy hakkının sınırlandırılmasının hükümlünün rehabilitasyonuna ne şekilde katkı sağlayacağını anlayamadığını ifade etmiştir (§36-37).¹⁵⁷

Mahkeme ayrıca, hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılmasının, olayın koşullarını değerlendirebilecek ve sınırlamanın orantılı olup olmadığı yönünde tespit yapabilecek bir hâkimin incelemesine dayanmamasını ve doğrudan kanun hükmünden kaynaklanmasını da eleştiri konusu yapmıştır. Mahkeme'ye göre bu durum bizatihi 3. maddenin ihlalini teşkil etmese

157 Bu noktanın Mahkeme'nin içtihadı bakımından ayrık olduğu altının çizilmesi gerekir. Yukarıda belirtilen kararlarda meşru amaç bakımından oldukça gevşek bir tutum izleyen ve taraf devletlerin oy hakkının sınırlandırılması bakımından çok geniş bir meşru amaç yelpazesine sahip olabileceklerini kabul eden Mahkeme'nin, hükümetin sunduğu meşru amacı eleştirmesi ender rastlanan bir durumdur. Öyle ki, *Scoppola/İtalya* kararında hükümet savunmasında hiçbir meşru amaçtan açıkça söz edilmemesi dahi bir sorun olarak telakki edilmemiş iken *Söyler/Türkiye* kararında meşru amacın eleştiri konusu yapılması ilginçtir. Mahkeme'nin, bilhassa *Scoppola* kararına yönelik, ikircikli tutumu eleştirilebilirse de, hükümet savunmasının da sorunlu olduğu ifade edilmelidir. Yukarıda da tartışıldığı üzere oy hakkının sınırlandırılmasının hükümlünün ıslahına hiçbir katkısı olmadığı gibi, bu açıdan zararlı olduğu dahi savunulabilir. Bu anlamda hükümetin savunması, gerçekten de eleştiriye muciptir.

de, sınırlamanın erişilmek istenen amaçla orantılılığı bakımından şüpheler doğurmaktadır (§39-41).

Mahkeme, hükümetin, hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılmasının genel bir yasak niteliğinde olmadığı ve yalnızca kasten suç işleyen hükümlülerin oy hakkının sınırlandırıldığı ve dolayısıyla oy hakkının özüne hanel getirilmediği yönündeki savunmasına da itibar etmemiştir. Mahkeme'ye göre hükümetin savunması ne kasten işlenen suçların diğerlerine göre daha ağır olduğunu ne de kasten işlenen suçların faillerinin oy hakkının sınırlandırılmasının 3. maddenin amaçlarıyla neden ve nasıl bağdaştırdığını ortaya koyabilmektedir (§42-43).

Mahkeme'nin içtihadına göre oy hakkının sınırlandırılmasının hukuka uygunluğunun denetimi bakımından, işlenen suçun ağırlığı önemli ölçütlerden biridir. Türk mevzuatında ise -kasten işlenen suçların daha ağır olduğu yönündeki savunma hariç- işlenen suçun ağırlığına yönelik hiçbir belirleme yapılmamış, başvurucunun oy hakkı karşılıksız çek keşide etme gibi nispeten önemsiz bir suçtan dolayı sınırlandırılmıştır. Mahkeme'ye göre böyle bir durumda bu sınırlamanın makul ve orantılı olduğunun söylenebilmesi mümkün değildir (§44-47). Mahkeme'ye göre Türk mevzuatındaki sınırlamalar, daha önce ele almış olduğu Birleşik Krallık, Avusturya ve İtalya mevzuatına göre daha ağır bir sınırlama içermektedir. Zira önceki örneklerden farklı olarak Türkiye'de, [kararın verildiği tarihteki düzenleme ve Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı öncesi itibarıyla] kasten suç işleyen ancak koşullu salıverilme veya erteleme dolayısıyla ceza infaz kurumunda bulunmayan kişiler dahi oy hakkını kullanamamaktadır.

Bu gerekçelerle Mahkeme, hayati öneme sahip olarak addettiği oy hakkı ile ilgili olarak öngörülen katı tedbirin doğrudan ve hükümlüler arasında fark gözetmeksizin uygulanmasının, kabul edilebilir takdir payının dışında kaldığını kabul etmiş ve ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinin *ihlal edildiğine*, oybirliğiyle, karar vermiştir.

Mahkeme, daha sonra verdiği *Murat Vural v. Türkiye*¹⁵⁸ ve *Çetin v. Türkiye*¹⁵⁹ kararında ise, oy hakkının sınırlandırılmasına yönelik geçmiş içtihadını hatırlatmış, *Söyler v. Türkiye* kararında yaptığı tespitlerden ayrılmayı gerektirecek bir durum olmaması nedeniyle, oy birliğiyle, Sözleşmeye ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesinin *ihlal edildiğine* karar vermiştir.

Belirtmek gerekir ki, Mahkeme'nin bugüne dek Türkiye aleyhine ihlal kararları vermiş olması, cezası toplumsal ortamda infaz edilen hükümlüler bakımından oy hakkına yönelik sınırlamaların ortadan kaldırılmış olması

158 AİHM, Murat Vural/Türkiye, 9540/07, 21.01.2015.

159 AİHM, Çetin/Türkiye, 47299/15, 01.02.2022.

hasebiyle, gelecekte de ihlal kararları verileceğinin kesin olduğu anlamına gelmemektedir. Zira, mezkûr mevzuat değişiklikleri sonrasında Avrupa Konseyi, *Söyler* grubu kararlarının izlemesini, gerekli genel ve bireysel tedbirlerin tümünün alındığı gerekçesiyle, bilahare sona erdirmiştir.¹⁶⁰ Gerek *Scoppola* davasında verilen kararın gerekçesi değerlendirildiğinde gerekse *Hirst* kararı sonrasında Birleşik Krallık hükümetinin, hükümlülerin oy hakkına yönelik sınırlamaları büyük ölçüde sürdürmesine rağmen Avrupa Konseyi'nin yeterli düzeyde reform yapılmış olduğu gerekçesiyle *Hirst* grubu kararlarının izlemesini sona erdirdiği¹⁶¹ göz önüne alındığında, Türkiye'deki mevcut düzenlemelerin de ihlal nedeni olarak kabul edilmemesi bir ihtimal olarak varlığını sürdürmektedir. Bir başka deyişle, AİHM henüz Türkiye'deki güncel mevzuat ve uygulamaya yönelik olarak bir karar vermiş değildir. Yine de eğer *Frodl v. Avusturya* kararındaki ölçütler gözetilecek ise, Türkiye'deki mevzuatın AİHM içtihadı ile halen uyumsuz olduğu ifade edilmelidir.¹⁶²

Sonuç itibarıyla oy hakkına yönelik AİHM içtihadının teorik altyapısının şöyle özetlenmesi mümkündür: Serbest seçimler, taraf devletlere düşen bir yükümlülük olup, serbest seçim hakkı bireylerin seçme ve seçilme hakkını da koruma altına almaktadır. Seçme hakkı sınırsız olmayıp, belli koşulların varlığı halinde sınırlandırılabilirliği mümkündür. Her toplumun yapı ve mevzuatındaki farklılıklar dolayısıyla, bu sınırlamalar hususunda devletlere geniş bir takdir yetkisi tanınmalıdır. Bununla birlikte, oy hakkı sınırlandırılacak ise bunun orantılı olması ve meşru bir amaca yönelmesi şarttır.

Meşru amaç, oy hakkının sınırlandırılmasının Ek 1 no.lu Protokol'ün 3. maddesindeki amaçlarla uyumlu olması anlamına gelmektedir. Bu amaç ise serbest seçimlerin yapılabilmesi ve yasama organının seçiminde halkın iradesinin sandığa yansıtılabilmesidir. Bir başka deyişle, eğer oy hakkı sınırlandırılacak ise, bu sınırlandırma seçimlerin ve demokrasinin selameti için yapılmalıdır.

Bu amaçlarla uyumlu bir sınırlandırmanın nasıl olabileceği hususunda *X v. Hollanda* kararının gerekçesi önemli ipuçları vermektedir. Komisyon'a göre, *vatanına sadık olmayan* ve 2. Dünya Savaşı sırasında va-

160 DH-DD 92 Sayılı Türkiye Eylem Planı, 29.01.2019, <https://rm.coe.int/native/0900001680920439>, E.T. 29.02.2024.

161 DH-DD 843 Sayılı Birleşik Krallık Eylem Planı 09.07.2018, [https://hudoc.exec.coe.int/eng#%7B%22execidentifier%22:%5B%22DH-DD\(2018\)843E%22%5D%7D](https://hudoc.exec.coe.int/eng#%7B%22execidentifier%22:%5B%22DH-DD(2018)843E%22%5D%7D), E.T. 29.02.2024.

162 Aynı yönde **Çeliksoy**, s. 579 vd.

tandaşlık haklarını kötüye kullanmış olan kişilerin oy hakkının sınırlandırılması, 3. maddeye aykırılık teşkil etmemektedir; zira bu kişilerin oy haklarını da kötüye kullanmaları mümkündür. Komisyon, kamu güvenliğine karşı işlenen suçların ve demokratik bir toplumun temelini oluşturan değerlere karşı işlenen suçların [bu hükmün korumasının kapsamı] dışında bırakılabileceği görüşündedir. Benzer şekilde Mahkeme, *Hirst v. Birleşik Krallık* kararında *sahip olduğu kamusal mevki kötüye kullanan ya da hukukun üstünlüğünü ve toplumun demokratik temellerini ciddi biçimde tehdit eden kişilere karşı demokratik bir toplumun kendisini korumak için gerekli tedbirleri alabileceğini* öngörmektedir.

Orantılılık ilkesinden ne anlaşılması gerektiği ise *Frodl* kararından takip edilebilmektedir. Mahkeme'ye göre: "*Oy hakkından mahrumiyet ancak uzun süreli hapis cezasına mahkum edilmiş ve dar kapsamlı bir hükümlü grubu için öngörülmeli; mahkumiyete neden olan olay ile oy hakkından mahrumiyet [gerekliliği] arasında doğrudan bir bağlantı kurulabilmeli ve tercihen kanunla [genel olarak] öngörülmek yerine [bireysel olarak] hakim kararına dayanmalıdır (§28).*" Mahkeme, orantılılık değerlendirmesini *in abstracto* değil, meşru amaç ile bağlantılı olarak yapmakta ve erişilmek istenen amaçla orantılı bir sınırlamanın varlığını aramaktadır.¹⁶³ Bu bağlamda Mahkeme her ne kadar hâkim kararının varlığını orantılılığın sağlanması bakımından önemli görse de, bunu zorunlu bir koşul olarak addetmemektedir. Hatta, *Scoppola v. İtalya* davasında bu hususu özel olarak tartışmış ve taraf devletlerin, orantılılık prensiplerine riayet etmek kaydıyla, ister bu konuyu kanunla düzenleyebileceklerini ister hâkim kararına bırakabileceklerini kabul etmiştir (§97-102).

SONUÇ

Şu ana dek yapılan açıklamalar doğrultusunda oy hakkına yönelik sınırlandırmaların gerekçeleri, bu hususta gerek Türkiye'de gerekse karşılaştırmalı hukuktaki gelişmeler ve yargı kararlarından söz edilmiş durumdadır. Bu noktada, yapılan bütün açıklamalardan istifade edilmek suretiyle kanaatimizce hükümlülerin oy hakkına yönelik sınırlamalar konusunda ne şekilde bir düzenleme yapılması gerektiği hususuna değinilecektir.

Öncelikle belirtilmelidir ki, oy hakkının hükümlülük haricindeki diğer sınırlandırma kategorilerine bakıldığında (vatandaşlık, yaş, kısıtlılık ve askerlik durumu) ilgili sınırlamaların tutarlı ve mantıklı bir temele oturduğu görülmektedir. Hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılmasında da yuka-

163 Granger ve diğerleri, s. 50.

rıda bahsettiğimiz birtakım gerekçeler ileri sürülmüştür. Ancak kanaatimizce, oy hakkının sınırlandırılmasına yönelik gerekçelerin tamamına yakını, hükümlüyü damgalayan, onu ahlaken değersiz olarak addeden ve ikinci sınıf vatandaş olarak kabul eden, artık terk edilmiş düşüncelerin birer izdüşümüdür. Bunlar arasında, bir hukuk devletinde hükümlülerin oy hakkının sınırlandırılabilmesine namzet tek ölçüt, *serbest seçimlerin korunması* olabilir.

Bu açıklamalar doğrultusunda önerimiz, oy hakkına yönelik 1982 Anayasası ile ihdas edilen bütün sınırlamaların ortadan kaldırılması ve Avrupa uygulamasıyla uyumlu bir düzene geri dönülmesidir. 1961 Anayasası döneminde hükümlüler oy kullanabilmiş ve bu süreçte hükümlülerin oy kullanmasına ilişkin önemli bir soruna veya itiraza da rastlanmamıştır. 1982 Anayasası ile getirilen bu sınırlamanın hangi sosyal ihtiyaca binaen ortaya çıktığı belli değildir. Yukarıdaki izahlar yanında, prensip olarak, sosyal bir ihtiyaca dayanmayan her türlü temel hak ve özgürlük sınırlamasının reddedilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu nedenle 1982 Anayasası ile getirilen bu sınırlamanın meşru bir nedene dayanmadığı ve ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyoruz. Bunun sağlanması için Anayasa'nın m. 67, f. 5 hükmünde bir değişiklik yapıldıktan sonra, 298 sayılı Kanun'un 7. ve 8. maddeleri ve kısmi bir şekilde iptal edilen TCK m. 53, f. 1, bent b hükmü, Anayasa'nın yeni hükmüne uygun olarak yeniden düzenlenmelidir. Her ne kadar Anayasa değişikliği oldukça güç bir yol ise de, halihazırda yeni Anayasa tartışmaları devam etmekteyken bu talebin dillendirilmesinin önemli ve gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Kuşkusuz kanun koyucunun bu yola gitmek istemeyeceği de düşünülebilir. Bu noktada, özellikle AİHM içtihadı ile uyumlanmak bakımından, oy hakkının sınırlandırılmasına yönelik düzenlemelerin ne şekilde yapılması gerektiği yönünde de değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Öncelikle ifade edilmelidir ki, oy hakkına yönelik sınırlamaların öncelikle etik olarak izah edilebilmesi ve böylelikle meşruiyet kazanması gerekir. Bu meşruiyetin dayanağı olarak serbest seçimlerin korunması bir kez tayin edildikten sonra, izlenecek yol da kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır: Eğer bir hükümlünün oy hakkı sınırlandırılacak ise, işlenmiş olan suç ile serbest seçimlerde oy hakkının kötüye kullanılması arasında doğrudan bir ilişkinin kurulabilmesi gerekir. Ancak bu ilişkinin kurulması ile hükümlüye oy hakkı tanınmaması izah edilebilecektir.

Yukarıda da açıklandığı üzere bu ilişkinin nasıl kurulacağı ve hangi suç tiplerinin bu kapsamda mütalaa edilmesi gerektiği hususunda farklı hukuk sistemlerinde farklı düzenlemelere rastlanmaktadır. Biz iki grup suçu işleyenlerin bu kapsamda değerlendirilebileceği kanaatindeyiz.

Oy hakkı sınırlandırılabilir gruplardan ilki *seçim suçlarını* işleyen kişilerdir. Bu suçları işleyenler, işledikleri suç ile demokratik düzene karşı çıkışlarını ve seçim sistemine tehlike oluşturduklarını açıkça ortaya koymuş olmaktadır. Bu kişilerin oy hakkından belli bir süreyle mahrum edilmesi, serbest seçimlerin korunması bağlamında makul bir çözüm olabilir. Bununla birlikte, hükümlünün rehabilitasyonunun ve ahlaki eğitiminin sağlanması bakımından, bu kişilere doğrudan seçim güvenliğine yönelik bir görev verilmesi doğru olmamakla birlikte, demokratik düzenin ve kurumların güçlendirilmesine yönelik STK'larda seçenек yaptırım olarak çalıştırılmalarına yönelik düzenlemelerin yapılması da yerinde olur.

Oy hakkı sınırlandırılabilir gruplardan ikincisi ise *terör suçlarını* işleyen kişilerdir.¹⁶⁴ Terör suçları, TMK m. 1 hükmündeki tanımı ile cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

Bu tanımda dikkati çeken husus, terör suçlarının, doğrudan devletin anayasal niteliklerini ve organlarını hedef alan suçlar olmasıdır. Bir başka deyişle bu suçları işleyen kişiler, serbest seçimlere ve demokratik yöntemlere başvurmak yerine, cebir ve tehdide başvurarak toplum üzerinde tahakküm kurmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla bu suçları işleyen kişilerin, vatandaşlık haklarını kötüye kullanan kişiler oldukları ve demokratik düzenle çatışma içinde oldukları tartışmasız olup; gelecekte oy haklarını da kötüye kullanacaklarını düşünmek için güçlü nedenler bulunmaktadır. Gerçekten de hem yasama organı ile silahlı mücadele içinde olup hem de yasama organının oluşumunda oy kullanmak tuhaf bir tezat oluşturmaktadır. Bu nedenle bu kişilerin de oy haklarının sınırlandırılması, hem demokratik seçimlerin korunması hem de terörle mücadelenin tahkim edilmesi bakımından makul bir çözüm olabilir.

164 Terör suçları, TMK m. 3 hükmü uyarınca Türk Ceza Kanunu'nun 302, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 315 ve 320 nci maddeleri ile 310 uncu maddesinin birinci fıkrasında yazılı suçlardır.

Bir tereddüde mahal vermemek için açıkça belirtilmelidir ki, yalnızca doğrudan terör suçu niteliğinde olan suçlar bakımından oy hakkının sınırlandırılması yoluna gidilebilmelidir. Murtabit terör suçları ya da TMK'daki ifadesiyle terör amacıyla işlenen suçların (TMK m. 4) bu kapsamda mütalaa edilmesi halinde, oy hakkının kitlesel olarak sınırlandırılması sonucuna yol açacak surette çok sayıda suç tipi de bu kapsama dahil olacaktır.

Yukarıda örnekleri verildiği üzere, terör suçları olarak anılmamakla birlikte, bilhassa yasama organına karşı suç işleyen kişilerin oy hakkının sınırlandırılması, bugün AİHM içtihadı ile uyumlu hukuk sistemlerinde en yaygın rastlanan sınırlamalardan biridir. Bu durum da oy hakkının sınırlandırılmasına yönelik kuramsal çerçeve dikkate alındığında, şaşırtıcı bir husus değildir.

Mevcut düzenlemenin, gerek oy hakkının sınırlandırılmasını hukuk devleti ilkesi ve serbest seçim hakkı bağlamında izah edemediğini, AİHM içtihadı ile de uyumlu olmadığını düşünüyoruz. Eğer hükümlülerin oy hakkına sınırlama getirilecek ise, bu sınırlamanın kapsamının işlenen suçun manevi unsuruna göre belirlenmesi isabetli bir çözüm yöntemi değildir. Kasten işlenen suçların, kategorik olarak taksirle işlenen suçlardan daha ağır oldukları söylenemeyeceği gibi, kasten suç işlemiş olan kişilerin, oy haklarının sınırlandırılmasına daha müstahak olduklarını düşündürecek hiçbir neden de mevcut değildir. *Söyler v. Türkiye* kararında bu hususun AİHM tarafından haklı olarak eleştirildiği ve Avusturya'daki benzer düzenlemenin de *Frodl v. Avusturya* kararı sonrasında ilga edildiği de akılda tutulmalıdır. Bu nedenle, olası bir Anayasa değişikliğinde bu ayrımın kaldırılması gerektiği kanaatindeyiz.

Şayet gelecekte yapılacak bir yasal düzenlemede, oy hakkının sınırlandırılması bakımından cezanın ağırlığına yönelik bir ayırım yapılacak ise, bu durumda karşılaştırmalı hukuk örneklerine temkinli yaklaşılması gerektiğinin de altı çizilmelidir. Cezanın ağırlığına göre bir sınırlamanın getirilmesindeki amaç, yalnızca en ağır suçları işleyen kişilerin oy hakkından mahrum bırakılması ve uygulamada kitlesel oy kullanma yasağının ortaya çıkmasının önüne geçilmesidir. Bu noktada, Türkiye'de gerek soyut cezaların Avrupa'daki örneklerle kıyasla çok ağır olduğu gerekse hapis cezasına bütün ceza türleri arasında oransal olarak çok daha fazla başvurulduğu unutulmamalıdır.¹⁶⁵ Bu bağlamda örneğin İtalya'da 3 yıl ve daha fazla hapis cezasına hükmedilmesine ilişkin olarak AİHM'in "*İtalya'da hükümlülerin nispeten hafif suçlardan ya da mahiyeti itibarıyla ağır olup*

165 Bu hususta geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. **Karabulat**, s. 345 vd.

*da üç yıl ya da daha fazla hapis cezasını gerektirmeyen suçlardan dolayı oy hakkının sınırlandırılması söz konusu olmayıp... bu nedenle büyük hükümlü grubunun oy kullanmadığının söylenmesi mümkün değildir*¹⁶⁶” tespiti, Türkiye bakımından geçerli olmayabilecektir.¹⁶⁷ Bu nedenle eğer oy hakkının sınırlandırılması bakımından cezaların ağırlığına göre bir sınırlamaya gidilecek ise, bu sınırın en azından *10 yıl ve daha fazla hapis cezası* olması gerektiği kanaatindeyiz. Aksi halde, kanuni düzenleme, kâğıt üzerinde uluslararası standartlara uygun gibi görünse de pratikte kitlesel oy kullanma yaşağına dönüşebilecektir.

Hükümlülerin yalnızca yerel seçimlerde oy kullanmadığı bazı sistemlerden yukarıda bahsedilmiştir. Kanaatimizce böyle bir uygulama *hükümlünün yerel politikardan etkilenmediği* şeklindeki yanlış bir kanaatin üzerine bina edildiğinden isabetsizdir. Öncelikle işaret edilmelidir ki, seçim sistemlerine göre değişkenlik göstermekle birlikte, yerel yöneticiler genellikle 5-7 yıllık dönemler için seçilmektedir. Hükümlü seçim anında ceza infaz kurumunda bulunsa dahi, yerel yöneticinin iş başında olduğu dönem bitmeden toplumsal hayata dönebilir ve yerel politikaların bir parçası haline gelebilir. Böyle bir yaklaşım, her şeyden önce hükümlünün bütün bir seçim dönemi boyunca ceza infaz kurumunda kalacağını varsayması nedeniyle hatalıdır.

Bir an için hükümlünün gerçekten de bütün bir dönem boyunca ceza infaz kurumunda kalacağı varsayılsa bile, bu durum onun yerel yönetim politikalarından etkilenmediği anlamına gelmez. Bu görüşün taraftarları, insanın toplumsal ortamda yaşayan sosyal bir varlık olduğunu gözden kaçırmaktadırlar. Bireyler yalnızca kendilerini değil, aileleri ve sosyal çevrelerini de gözeterek, bir bütün halinde bütün çevreleri için en iyi stratejii tayin etmeye çalışarak oy verme davranışında bulunurlar. Hükümlüyü sosyal çevresinden izole ederek, çevresinin doğrudan etkilendiği politikalarından kendisinin etkilenmediğini kabul etmek, insan psikolojisinin gerçekleriyle uyumsuzdur. Bir başka deyişle, hükümlü yalnız kendisi için değil; ailesi, sosyal çevresi ve hemşehrileri için de oy kullanır ve kullanabilmelidir.

Nihayet, hükümlünün sırf ceza infaz kurumunda bulunduğu için yerel politikardan etkilenmediği de doğru değildir. Ceza infaz kurumu ve çev-

166 Scoppola/İtalya, §108.

167 Örneğin, Türkiye’de ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin %44.1’i 10 yıl ve üzeri hapis cezası almış iken, Avrupa ortalamasında bu oran %12.7’dir. Daha geniş bilgi için bkz. **Karabulut**, s. 365 vd.

resi de belediye hizmetlerinden yararlanmaktadır. Hükümlüler için bilhassa aile ziyaretinin ne denli önemli olduğu ve ceza infaz kurumlarına ulaşım meselesinin ne denli güç bir konu olduğu dikkate alındığında, esasen hükümlülerin de diğer bireyler kadar yerel politikalardan önemli ölçüde etkilendiği söylenebilir. Bu gerekçelerle özel olarak yerel seçimlerde oy hakkının sınırlandırılması uygulamasını isabetsiz bulmaktayız. Nitekim 2020 Venedik Komisyonu Raporu'nda da bu uygulamalar eleştirilmekte ve yeniden gözden geçirilmesi önerilmektedir.¹⁶⁸ Türkiye'de halihazırda mevcut olmayan bu ayrıma gelecekte de başvurulmamasının yerinde olacağı kanaatindeyiz.

168 Venedik Komisyonu Raporu, s. 12.

KAYNAKÇA

Abebe, Adem Kassie, “In Pursuit of Universal Suffrage: The Right of Prisoners in Africa to Vote”, C. 46, S. 3, 2013, The Comparative and International Law Journal of Southern Africa, s. 410-446.

Africa Criminal Justice Reform (ACJR), The Right of Prisoners to Vote in Africa (Factsheet 17), 2019.

Akbulut, Berrin, Ceza Hukuku: Genel Hükümler, 6. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.

Akkaş, Ahmet Hulusi, Bir Güvenlik Tedbiri Türü Olarak Belli Hakları Kullanmaktan Yoksun Bırakılma, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.

Anayurt, Ömer, Anayasa Hukuku: Genel Kısım, 5. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2022.

Apostolovski, Veronika/**Möstl**, Markus, “Right to Vote-National Report Austria”, Brussels 2020, Ethos Work Package 3.4 Law as or Against Justice For All, s. 1-29.

Artuk, M. Emin/**Gökçen**, Ahmet/**Alşahin**, M. Emin/**Çakır** Kerim, Ceza Hukuku: Genel Hükümler, 14. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2020.

Atar, Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, 16. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023.

Aydın, Ömür, “Serbest Seçim Hakkı ve Kişinin Siyasal Etkinliklerinin Kısıtlanması Sorunu”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, C. 8, S. 15, 2020, s. 69-96.

Bahçeci, Barış, “1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar”, AÜHFHD, C. 54, S. 3, 2005, s. 365-396.

Bilgin, Ahmet Burak, “AİHS ve Diğer Uluslararası Anlaşmaların İç Hukuktaki Yeri Bağlamında 2004 Değişikliğinin Beraberinde Getirdiği Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri”, MÜHFHAD, C. 22, S. 1, s. 131-155.

Boğa, Bekir, “Türk Ceza Kanununun Siyasal Haklardan Yoksunluğa İlişkin Düzenlemesinin İptali”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, 2015, s. 9-20.

Canoğlu, Veysel Candan, “Hükümlülerin Oy Kullanma Hakkı”, 9. Asoscongress, Uluslararası Hukuk Sempozyumu-Tam Metin Kitabı, Asos Yayınevi, Ankara 2023, s. 1016-1037.

Çeliksoy, Ergül, “Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights in Prisoners’ Right to Vote Cases”, Human Rights Law Review, C. 20, 2020, s. 555-581.

Dothan, Shai, “Comparative Views on the Right to Vote in International Law: The Case of Prisoners’ Disenfranchisement”, Courts Working Paper Series, S. 64, 2016, s. 1-18.

Duff, Antony, “Citizens (Even) In Prison”, *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, C. 43, S. 1, 2014, s. 3-6.

Ermenek, İbrahim/Üçüncü, Hilal, “Özgürlüğü Bağlayıcı Ceza Sebebiyle Kısıtlanma Halinde Kanuni Temsilciye Tebligat Yapılma Usulü”, *AHBVÜHFD*, C. 24, S. 2, 2020, s. 3-30.

European Comission for Democracy Through Law (Venedik Komisyonu), “Report on Electoral Law and Administration in Europe”, Strasbourg 2020.

Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 2. Baskı, Cilt 1, Ekin Yayınevi, Bursa 2020.

Granger, Marie-Pierre/**Oomen**, Barbara/**Salat**, Orsolya/**Theuns**, Tom/**Timmer**, Alexandra, “Justice in Europe Institutionalized: Legal Complexity and the Rights of Vulnerable Persons”, *Ethos Work Package Law: 3 as or Against Justice for All*, Brüksel 2020.

Harris, Patrick, “Should Voting Prisoners Make You Sick?”, Yüksek Lisans Tezi, University of Vienna, European Master’s Degree in Human Rights Democratisation, Viyana 2014.

Heintschel-Heinegg, Bernd von, *BeckOK StGB*, 60. Baskı, 2024.

Jaramillo, Javier, “Scoppola v. Italy, (No. 3): The Uncertain Progress of Prisoner Voting Rights in Europe”, *Boston College International and Comparative Law Review*, C. 36, S. 3, 2014, s. 32-46.

Johnston, Neil, “Prisoners’ Voting Rights”, S. 7461, 2023, House of Commons Library.

Koca, Mahmut/Üzülmez, İlhan, *Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, 15. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2022.

Karabulat, Efe Can, *Cezaların Etkinliği Bağlamında Türk Suç Siyaseti*, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2024.

Karagöz, Kasım, “Mahkumların Oy Hakkı Üzerindeki Yasağın Demokrasi Teorisindeki Yerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *DEÜHFD*, C. 9, S. 1, 2007, s. 165-206.

Karakaş Doğan, Fatma, “Mahkumların Oy Hakkı AİHM’nin Söyler v. Türkiye Kararı ile Yüksek Seçim Kurulu Kararı Işığında”, *TBBD*, S. 112, 2014, s. 107-126.

Karamustafaoğlu, Tuncer, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.

Kontacı, Ersoy, “Türk Hukukunda Kısıtlılık Hali ve Seçme Hakkı”, 2024 <https://yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/kisitlilik.pdf>, s. 1-2, E.T. 15.03.2024.

Lang, Edward, “A Disproportionate Response: Scoppola v. Italy (No. 3) and Criminal Disenfranchisement in the European Court of Human

Rights”, *American University International Law Review*, C. 28, S. 3, 2014, s. 837-871.

Laubenthal, Klaus/**Nestler**, Nina, *Strafvollstreckung: Nebenstrafen und Nebenfolgen*, 2. Baskı, Springer, Berlin 2018.

Levine, Eli, “Does the Social Contract Justify Felony Disenfranchisement?”, *Washington University Jurisprudence Review*, C. 1, S. 1, 2009, s. 193-224.

Liles, William Walton, “Challenges to Felon Disenfranchisement Laws: Past, Present and Future”, *Alabama Law Review*, C. 58, 2007, s. 615-629.

Mensiz, U. Ceren, “Seçme, Seçilme ve Serbest Siyasal Faaliyette Bulunma Hakkı Bakımından Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme”, *GSÜHFD*, S. 1, 2016, s. 55-93.

Murray, CRG, “Playing for Time: Prisoner Disenfranchisement Under the ECHR After *Hirst v United Kingdom*”, *King’s Law Journal*, C. 22, S. 3, 2011, s. 1-33.

Nelles, Ursula, “Statusfolgen als ‘Nebenfolgen’ einer Straftat (§ 45 StGB)”, *JZ*, C. 46, S. 1, 1991, s. 17-24.

Özbek, Veli Özer/**Doğan**, Koray/**Meraklı**, Serkan/**Bacaksız**, Pınar/**Başbüyük**, İsa, *Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, 14. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023.

Özgenç, İzzet, *Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, 19. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023.

Özgenç, Nuri Berkay, “Türk Hukukunda Özgürlüğü Bağlayıcı Bir Cezaya Mahkumiyetin Sonucu Olarak Kişinin Kısıtlanması”, *MÜHFAD*, C. 26, S. 2, s. 652-668.

Penal Reform International (PRI), *The Right of Prisoners to Vote: A Global Overview*, Londra 2016.

Prpic, Martina, *Prisoners’ Voting Rights in European Parliament Elections*, European Parliamentary Research Service 2023.

Radtke, Henning, “StGB § 45, Verlust der Amtsfähigkeit, der Wählbarkeit und des Stimmrechts” in *Münchener Kommentar zum StGB*, 4. Baskı, C.H. Beck, Münih 2020.

Robins, Greg, “The Rights of Prisoners to Vote: A Review of Prisoner Disenfranchisement in New Zealand”, *New Zealand Journal of Public and International Law*, S. 4, 2007, s. 165-196.

Sobota, Sebastian, “Die ‘Nebenfolge’ Eigenständige Rechtsfolge oder Auffangbecken des Sanktionsrechts?”, *ZIS*, S. 5, 2017, s. 248-256.

Şen, Ersan, “Kamu Görevinden İhraç Edilenler Oy Kullanabilir mi?”, 23.04.2019, <https://www.hukukihaber.net/kamu-gorevinden-ihrac-edilenler-oy-kullanabilir-mi>, E.T. 05.04.2024.

Şirin, Tolga, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ne Göre Serbest Seçim Hakkı”, MÜHF-HAD, C. 17, S. 1-2, 2011, s. 283-348.

Theuns, Tom, “A Comparative Study on the Right to Vote for Convicted Prisoners, Disabled Persons, Foreigners and Citizens Living Abroad, Ethos Work Package” C. 3: “Law as or Against Justice for All?”, Brüksel 2020.

Tahmaz Üzeltürk, Saba Şahika, “Mahkumiyet Bağlamında Oy Hakkının Sınırlandırılması ve Genel Oy İlkesi”, YÜHFD, C. 18, S. 2, 2021, s. 1873-1903.

Yeleskin, Süleyman, Ceza Mahkumiyetinin Seçme ve Seçilme Hakkına Etkisi, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2018.

Zafer, Hamide, Ceza Hukuku: Genel Hükümler, 7. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2019.